

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Διπλωματική Εργασία

Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Νικολέττα Κωνσταντίνου

Επιβλέπων καθηγητής: Μπάρλας Αχιλλέας

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Κωνσταντίνου Νικολέττα που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων

Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Νικολέττα Κωνσταντίνου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Δρ. Αχιλλέας Μπάρλας

Καθηγητής-Σύμβουλος ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Δρ. Κοντογεώργος Αχιλλέας

Καθηγητής-Σύμβουλος ΕΑΠ

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Ευχαριστίες

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της όμορφης αλλά ταυτόχρονα απαιτητικής διαδρομής, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την οικογένειά μου και τους φίλους μου, που με στήριζαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Μπάρλα Αχιλλέα, για την πολύτιμη βοήθειά του στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας, καθώς και τον κ. Κοντογεώργο Αχιλλέα, για τις σημαντικές παρατηρήσεις και προτάσεις του. Ένα μεγάλο ευχαριστώ στους συμφοιτητές μου Μαρία, Χριστίνα, Γιώργο, Γιάννη και Ελένη, με τους οποίους ξεκινήσαμε ως απλοί συμφοιτητές και καταλήξαμε συνοδοιπόροι σε όλη αυτή τη διαδρομή μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών μας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη συμβολή της τέχνης και των φεστιβάλ στην ανάπτυξη του πεδίου της Κοινωνικής Οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικές δράσεις συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Για τη διαμόρφωση μιας σφαιρικής εικόνας γύρω από τη μελέτη του θέματος, αξιοποιούνται τόσο δευτερογενή δεδομένα (θεωρητική βιβλιογραφία, θεσμικά κείμενα, μελέτες περίπτωσης σε Ελλάδα και εξωτερικό), όσο και πρωτογενή δεδομένα που συλλέχθηκαν μέσω ποιοτικής έρευνας με ημιδομημένες συνεντεύξεις. Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το εμπειρικό μέρος. Στο θεωρητικό μέρος γίνεται η αποσαφήνιση των εννοιών της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο, οι βασικές μορφές φορέων και τα επιχειρηματικά τους μοντέλα, καθώς και ο ρόλος του πολιτισμού και των δημιουργικών βιομηχανιών σε αυτό το πεδίο. Παράλληλα, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα φεστιβάλ συνδράμουν στη «φεστιβαλοποίηση της πόλης», στο κοινωνικό κεφάλαιο και την κοινοτική ευημερία. Στο εμπειρικό μέρος, περιλαμβάνονται μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό, που αναδεικνύουν πως οι πρωτοβουλίες για καλλιτεχνικές δράσεις και φεστιβαλικές εκδηλώσεις ενισχύουν την κοινωνική καινοτομία και ενδυναμώνουν την κοινωνική συνοχή. Τα ευρήματα από τη μελέτη του θέματος δείχνουν πως η τέχνη και τα φεστιβάλ αποτελούν καταλύτες για την Κοινωνική Οικονομία, ειδικά όταν υπάρχει στρατηγικός σχεδιασμός και εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα των εν λόγω πολιτιστικών εγχειρημάτων.

Λέξεις-Κλειδιά

Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, τέχνη, φεστιβάλ, τοπική κοινότητα, συμμετοχικότητα, κοινωνικό αντίκτυπο

Abstract

This thesis examines the contribution of arts and festivals to the development of the Social Economy. More specifically, it explores the ways in which cultural initiatives contribute to local development and social cohesion. In order to provide a comprehensive understanding of the subject, both secondary data (academic literature, institutional documents and case studies from Greece and abroad) and primary data collected through qualitative research and semi-structures interviews were utilized.

The study consists of two main parts: a theoretical and an empirical section. The theoretical part clarifies the concepts of Social Economy and Solidarity Economy, presents the institutional framework of the social Economy and Solidarity Economy at both European and Greek levels, examines the main types of organizations and their business models, and explores the role of culture and creative industries within this field. Furthermore, it investigates the ways in which festivals contribute to the "festivalization of the city", the development of the social capital and community well-being.

The empirical section includes case studies from Greece and abroad, demonstrating how initiatives, involving artistic activities and festival events, foster social innovation and strengthen social cohesion. The findings of the study indicate the art and festivals as catalysts for the Social Economy, particularly when supported by strategic planning and when the sustainability of such cultural initiatives is ensured.

Key-Words

Social Economy, Social and Solidarity Economy, art, festival, local impact, participation, social impact

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	iv
Περίληψη	v
Abstract	vi
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία-Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	1
1.1 Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας	1
1.2 Θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική οικονομία σε ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο.	3
1.3 Μορφές, φορείς και επιχειρηματικά μοντέλα της ΚΑΛΟ	6
1.4 Κοινωνική καινοτομία, τοπική ανάπτυξη και συμμετοχική διακυβέρνηση	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Τέχνη, Πολιτισμός και Φεστιβάλ στην Κοινωνική Οικονομία	10
2.1. Πολιτισμός, τέχνη και δημιουργικές βιομηχανίες ως πεδίο της ΚΑΛΟ.....	10
2.2. Η συμβολή της τέχνης και του φεστιβάλ στην τοπική ανάπτυξη και στη δημιουργία κοινωνικού αντικτύπου	11
2.3 Διεθνής Βιβλιογραφική ανασκόπηση: Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις ως εργαλεία ανάπτυξης.....	14
2.4 Μελέτες περίπτωσης πολιτιστικών εγχειρημάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό	15
2.4.1 Το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»	15
2.4.2 Το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης.....	17
2.4.3 Edinburgh International Festival (Σκωτία)	18
2.4.4 Circus Harmony – Το κοινωνικό τσίρκο.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ερευνητικός Σχεδιασμός και Μεθοδολογία	21
3.1. Ερευνητικοί στόχοι και ερωτήματα της μελέτης	21
3.2. Επιλογή ποιοτικής μεθόδου.....	22
3.3 Δειγματοληψία, συμμετέχοντες και διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	23
3.4. Ανάλυση δεδομένων	24
3.5 Εγκυρότητα και αξιοπιστία και περιορισμοί της ποιοτικής έρευνας	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Παρουσίαση και ανάλυση ευρημάτων.....	25
4.1 Εισαγωγή στα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας.	26
4.2 Τα κίνητρα δημιουργίας και τρόποι συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας	26

4.3. Κοινωνικός, πολιτιστικός και οικονομικός αντίκτυπος των δράσεων	27
4.4 Βιωσιμότητα και προκλήσεις των πολιτιστικών εγχειρημάτων	30
4.5 Σύνοψη των βασικών χαρακτηριστικών εγχειρημάτων της πρωτογενούς έρευνας	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	33
5.1. Συζήτηση βασικών ευρημάτων σε σχέση με το θεωρητικό πλαίσιο.....	33
5.1.1 Κίνητρα δημιουργίας και πολιτιστική ταυτότητα	33
5.1.2 Συμμετοχή της τοπικής κοινότητας και κοινωνική καινοτομία.....	35
5.1.3 Κοινωνικός αντίκτυπος.....	36
5.1.4 Πολιτιστικός αντίκτυπος και πολιτιστική υποδομή.....	37
5.1.5 Τοπική οικονομική ανάπτυξη και τουρισμός.....	38
5.1.6 Βιωσιμότητα, χρηματοδότηση και συνεργασίες.....	38
5.1.7 Συγκριτική σύνθεση και σύνδεση με την ΚΑΛΟ	39
5.2. Η συμβολή της μελέτης στην κατανόηση της σχέσης τέχνης, φεστιβάλ και ΚΑΛΟ	39
5.3. Προτάσεις πολιτικής και πρακτικές συστάσεις	40
5.4 Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	42
Βιβλιογραφία.....	43
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	43
Ελληνική βιβλιογραφία.....	46

*Νικολέττα Κωνσταντίνου, Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός
ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από
την Ελλάδα και το εξωτερικό*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία- Θεωρητικές προσεγγίσεις

1.1 Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί ένα πολυδιάστατο και διαρκώς εξελισσόμενο πεδίο, το οποίο τοποθετείται στο μεταίχμιο μεταξύ της οικονομίας και της κοινωνίας. Αναπτύχθηκε ως μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης της οικονομίας απέναντι στις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που δημιούργησε το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα. Παρότι δεν υπάρχει ένας ενιαίος και καθολικά αποδεκτός ορισμός, κοινός παρονομαστής των περισσότερων προσεγγίσεων είναι η προτεραιότητα στον άνθρωπο, η επίτευξη της συλλογικής ωφέλειας και η εξυπηρέτηση των αναγκών της κοινωνίας έναντι της μεγιστοποίησης του κέρδους. Για να κατανοηθεί πληρέστερα ο όρος, κρίνεται απαραίτητη μία σύντομη ιστορική αναδρομή στην εξέλιξή του.

Σύμφωνα με τους Defourny και Develtere (1999), οι απαρχές της κοινωνικής οικονομίας εντοπίζονται ήδη από την αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα. Στην Αίγυπτο εμφανίζονται τα πρώτα σωματεία και συλλογικά ταμεία αλληλοβοήθειας ενώ στην αρχαία Ελλάδα δημιουργούνται οι πρώτες «θρησκευτικές αδελφότητες» με σκοπό την οργάνωση των τελετουργικών ταφικών τελετών. Αντίστοιχα, οι Ρωμαίοι δημιουργούν τα σωματεία τεχνιτών. Κατά τον 9ο αιώνα, στις γερμανικές και αγγλοσαξονικές χώρες εμφανίζονται οι πρώτες συντεχνίες, ενώ τον 11^ο αιώνα συστήνονται οι αδελφότητες, που αποτελούνταν από άτομα των οποίων η δράση εκτεινόταν εκτός των μοναστηριών, και βασικός τους στόχος ήταν η κάλυψη των καθημερινών αναγκών, με πρακτικές αλληλοβοήθειας και υποστήριξης (Defourny & Develtere , 1999).

Ο Μεσαίωνας αλλά και οι περίοδοι που ακολούθησαν, χαρακτηρίζονται από την παρουσία και ευρύτερη ανάπτυξη των συνεταιρισμών τόσο στην Ευρώπη όσο και σε άλλες ηπείρους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι αγροτικές ενώσεις αλληλοβοήθειας στην Κίνα, οι επαγγελματικές κάστες στην Ινδία, οι ομάδες τεχνιτών και εργατών στην πρωτόγονη Αφρική και στην προκολομβιανή Αμερική (Defourny & Develtere, 1997). Η Βιομηχανική Επανάσταση

διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας. Η φτώχεια και οι ανισότητες που επέφερε στις κοινωνικές τάξεις, οι ενέργειες του κράτους κατά των εργατικών κινημάτων και οργανώσεων καθώς και η εμφάνιση των φιλελεύθερων ιδεολογιών κατά τον 19^ο αι., συνέβαλαν στην άμεση αντίδραση της κοινωνίας μέσω της δημιουργία συνεταιρισμών, συλλογικών οργανώσεων και αλληλοβοηθητικών πρωτοβουλιών (Lévesque et al., 2001).

Ο όρος της κοινωνικής οικονομίας χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1830 από τον Γάλλο οικονομολόγο Charles Dunoyer. Μέσα από το έργο του, ο Dunoyer συνέδεσε την οικονομική δραστηριότητα με την κοινωνική πρόοδο και βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας. Για την εδραίωση και θεωρητική ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, σημαντική υπήρξε η συμβολή των στοχαστών Frédéric Le Play, Charles Gide και Léon Walras, οι οποίοι συνέβαλαν στην ακαδημαϊκή και θεσμική αναγνώριση του όρου (Moulaert & Alinei, 2005).

Σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει την κοινωνική οικονομία ως ένα σύνολο οργανισμών όπως συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί, ιδρύματα, σύλλογοι, οι οποίοι δίνουν προτεραιότητα στον άνθρωπο και στο κοινωνικό και / ή περιβαλλοντικό σκοπό έναντι του κέρδους. Παράλληλα, οι οργανισμοί αυτοί χαρακτηρίζονται από τη Δημοκρατική και συμμετοχική διακυβέρνηση καθώς και από την επανεπένδυση των κερδών και των πλεονασμάτων για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων προς όφελος των μελών ή γενικά του κοινωνικού συνόλου (European Commission, 2021).

Ο όρος «Αλληλέγγυα Οικονομία» εμφανίζεται πολύ αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1980, και συνδέεται με ριζοσπαστικά κοινωνικά κινήματα που αναπτύχθηκαν κυρίως στη Λατινική Αμερική. Ταυτόχρονα, επηρέασε και μεταλαμπαδεύτηκε τόσο σε χώρες της Ευρώπης όπως Γαλλία και Βέλγιο όσο και σε γαλλόφωνες περιοχές της Αμερικής, όπως στο Κεμπέκ του Καναδά. (Εκπαιδευτική Πλατφόρμα ΚΑΛΟ, χ.χ.). Η αλληλέγγυα οικονομία, σε αντίθεση με την κοινωνική οικονομία, δεν περιλαμβάνει μόνο επιχειρήσεις αλλά και ευρύτερες συλλογικές δραστηριότητες των πολιτών, ακόμα και όταν αυτές δεν διαθέτουν διακριτή νομική μορφή.

Όπως επισημαίνει ο Jean-Louis Laville (2010), η αλληλέγγυα οικονομία αναπτύχθηκε μέσα από συλλογικές πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών, οι οποίες επιδιώκουν την αντιμετώπιση κρίσεων και κάλυψη κοινωνικών αναγκών, που συχνά το κράτος και η αγορά αδυνατούν να ανταποκριθούν επαρκώς. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η αλληλέγγυα οικονομία βασίζεται στις αρχές της αλληλοβοήθειας, της συνεργασίας και ισότητας, της δημοκρατικής διαχείρισης δράσεων και πόρων, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην ενίσχυση της κοινωνικής

καινοτομίας και στην διαμόρφωση ενός κοινωνικά δικαίου μοντέλου ανάπτυξης (Laville, 2010).

Αντίστοιχα, το δίκτυο RIPESS ορίζει την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ως μία μορφή οικονομίας που δίνει προτεραιότητα στην ικανοποίηση των αναγκών των ατόμων και των κοινοτήτων και δεν στοχεύει αποκλειστικά στη μεγιστοποίηση του κέρδους. Οι φορείς που στηρίζουν αυτή τη μορφή οικονομίας, εφαρμόζουν ένα συμμετοχικό και διαφανές σύστημα διοίκησης, όπου η λήψη των αποφάσεων λαμβάνει δημοκρατικό χαρακτήρα. Το σύστημα αυτό επιδιώκει να διασφαλίσει τη συλλογική ιδιοκτησία, τη διαρκή κινητοποίηση και την ευθύνη για τα αποτελέσματα των οικονομικών δραστηριοτήτων (RIPESS, 2008).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ο OECD (2023) περιγράφει την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ως ένα σύνολο φορέων, όπως συνεταιρισμοί, ενώσεις, αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί, ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις. Πέρα από τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, η ΚΑΛΟ συχνά περιλαμβάνει αυθόρμητες κοινοτικές και τοπικές πρωτοβουλίες. Οι στόχοι αυτών των φορέων είναι κοινωνικοί και περιβαλλοντικοί, ενώ η λειτουργία τους διέπεται από αξίες όπως η αλληλεγγύη, η προτεραιότητα στον άνθρωπο έναντι του κεφαλαίου, η δημοκρατική και συμμετοχική διακυβέρνηση.

Όπως προκύπτει, αν και οι όροι «Κοινωνική Οικονομία» και «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» χρησιμοποιούνται συχνά παράλληλα, η ΚΑΛΟ αποτελεί μία πιο σύγχρονη και ευρύτερη προσέγγιση, η οποία ενσωματώνει εντονότερα τις αξίες της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, της δημοκρατικής διακυβέρνησης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

1.2 Θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική οικονομία σε ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο.

Είναι γεγονός πως σε περιόδους κρίσης και έντονων προκλήσεων όπως ανεργία, γεωπολιτικές συγκρούσεις, φτώχεια, πανδημία κ.ο.κ., η κοινωνική οικονομία έρχεται στο προσκήνιο ως λύση στην αντιμετώπιση κοινωνικών και περιβαλλοντικών δυσχερειών. Τα τελευταία χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναγνωρίσει την κοινωνική οικονομία ως βασικό πυλώνα της κοινωνικής και βιώσιμης ανάπτυξης, γεγονός που αποδεικνύεται από τη δημιουργία και εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Σχεδίου Δράσης για την κοινωνική οικονομία (Social Economy

Action Plan 2021). Το σχέδιο αποτελεί τη βασική στρατηγική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2021-2030 (European Commission, 2021).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σήμερα δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη περίπου 2,8 εκατομμύρια φορείς της κοινωνικής οικονομίας, απασχολώντας 13,6 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ η αμειβόμενη απασχόληση στον τομέα κυμαίνεται μεταξύ 0,6% και 9,9% στα κράτη μέλη της ΕΕ. (European Commission, 2021, pp. 2-3). Οι οργανισμοί αυτοί προσφέρουν καινοτόμες λύσεις στην αντιμετώπιση βασικών προκλήσεων και συμβάλλουν στη δημιουργία ποιοτικών θέσεων εργασίας, στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη κοινωνικά ευάλωτων ομάδων, στην προώθηση ίσως ευκαιριών για όλους, στην ενίσχυση της βιομηχανίας, στην ενθάρρυνση των ατόμων για ενεργή συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Παράλληλα, η κοινωνική οικονομία συμβάλλει στη γεφύρωση του ψηφιακού χάσματος μεταξύ κοινωνίας και τεχνολογίας, προσφέροντας προϊόντα και υπηρεσίες σε άτομα που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στην τεχνολογία (European Commission, 2021, p.3).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 οδήγησε στην εφαρμογή πρωτοβουλιών για την κοινωνική οικονομία σε ευρωπαϊκές χώρες όπως το Βέλγιο, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ρουμανία, οι οποίες ενέκριναν την αναθεώρηση του ήδη υπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου ή εισήγαγαν νέο πλαίσιο για την αντιμετώπιση της κρίσης. Στη Γαλλία εφαρμόζεται ο νόμος 856, ο οποίος αναγνωρίζει την ΚΑΛΟ ως μια νέα μορφή επιχειρηματικότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Στο νέο νόμο ορίζονται οι νομικές μορφές των φορέων ΚΑΛΟ, όπως οι συνεταιρισμοί, τα ιδρύματα, οι ενώσεις, ενώ αναφέρονται και οι αρχές που τους διέπουν όπως η διαφανής, δημοκρατική και συμμετοχική διοίκηση και η δημιουργία αδιανέμητων αποθεματικών .

Φορείς ΚΑΛΟ μπορεί να είναι και οι ήδη υπάρχουσες εμπορικές επιχειρήσεις αλλά υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Αρχικά, να καλύπτουν τις παραπάνω αρχές, να αποδίδουν τα προβλεπόμενα ποσοστά επί των κερδών στην δημιουργία αποθεματικών και στο αναπτυξιακό ταμείο, και να δημιουργούν κοινωνική ωφέλεια για όλους. Η κοινωνική ωφέλεια αναφέρεται στην καταπολέμηση της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού, στην αρωγή σε ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες και στη συμβολή του φορέα ΚΑΛΟ στην βιώσιμη ανάπτυξη. Ο νόμος αναγνωρίζει ρητά τις συλλογικές οργανώσεις, αλλά και τις επιχειρήσεις του δίκαιου εμπορίου ως φορείς ΚΑΛΟ, ενώ προβλέπει το ανώτατο συμβούλιο, το οποίο πρόκειται για ένα ενδιάμεσο όργανο μεταξύ των φορέων ΚΑΛΟ και των εθνικών και ευρωπαϊκών αρχών.

Σημαντική είναι η συμβολή του εθνικού συμβουλίου του περιφερειακού επιμελητηρίου της ΚΑΛΟ, το οποίο ασκεί εποπτεία σε φορείς ΚΑΛΟ, συμβάλλει στην συνδιαμόρφωση δημόσιων πολιτικών σε τοπικό επίπεδο ενώ αναπτύσσει και στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης. Ιδιαίτερα αξιόλογη είναι και η δημιουργία ενός μηχανισμού μετατροπής μιας κερδοσκοπικής επιχείρησης σε μια ΚΑΛΟ επιχείρηση μέσω της εξαγοράς ή του ελέγχου της διοίκησης από τους εργαζομένους. Στο νόμο, αναφέρεται ρητά, πως είναι υποχρέωση των εργοδοτών να πληροφορούν τους εργαζομένους τους για τη δυνατότητα εξαγοράς της επιχείρησης. Τέλος, στον νόμο προβλέπονται μηχανισμοί οι οποίοι έχουν ως αντικείμενο τον έλεγχο των συνεταιρισμών πέραν του οικονομικού αντικειμένου. Ελέγχουν, δηλαδή, τους συνεταιρισμούς σε επίπεδο συμμόρφωσης βάσει των δημόσιων αρχών που διέπουν τους φορείς ΚΑΛΟ αλλά και τις ειδικότερες προβλέψεις της νομοθεσίας (Αδάμ, 2022)

Από την άλλη πλευρά, η Ισπανία έχει εφαρμόσει το νόμο 5/ 2011 για την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας. Ο νόμος είναι πολύ πιο συνοπτικός σε σχέση με το γαλλικό, και εστιάζει τόσο στην έννοια της κοινωνικής οικονομίας όσο και στις αρχές της, όπως είναι η προτεραιότητα των ανθρώπων και των κοινωνικών σκοπών έναντι του κεφαλαίου, η δημοκρατική, διαφανής, αυτόνομη και συμμετοχική διακυβέρνηση, η προώθηση της αλληλεγγύης, η εργασία που ανταμείβεται και η ανεξαρτησία από κρατικές ή δημόσιες αρχές. Στο άρθρο 5 του νόμου οι αναφέρονται ποιοι είναι οι φορείς Κοινωνικής Οικονομίας (συνεταιρισμοί, αλληλοβοηθητικά σωματεία), ενώ προβλέπεται, όπως και στο γαλλικό νόμο, ότι οι εμπορικές επιχειρήσεις μπορούν να ενταχθούν σε φορείς ΚΟ, αρκεί να ακολουθούν τις αρχές της κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας και να έχουν εγγραφεί στο σχετικό μητρώο για τους φορείς ΚΟ. Στο άρθρο 7 του νόμου αναφέρεται ότι υπάρχει η δυνατότητα της αντιπροσώπευσης σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, μέσω των σωματείων και των ομοσπονδιών. Επίσης, στο άρθρο 8 αναφέρεται πως είναι υποχρέωση των δημοσίων αρχών να δημιουργούν και να εφαρμόζουν τις κατάλληλες πολιτικές που συμβάλλουν στην προώθηση της ΚΑΛΟ. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο ισπανικός νόμος υιοθετεί τον όρο Κοινωνική Οικονομία και όχι Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Αδάμ, 2022).

Στην Ελλάδα ο ν. 2716/1999 εισάγει τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), οι οποίοι αποτελούν την πρώτη, εκ του νόμου, κοινωνική επιχείρηση ένταξης στην Ελλάδα. Σκοπός των Κοι.Σ.Π.Ε. είναι η ένταξη των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας στο κοινωνικοοικονομικό και επαγγελματικό γίγνεσθαι. Δώδεκα χρόνια αργότερα, έχοντας ήδη ξεσπάσει η οικονομική κρίση, ο νόμος 4019/2011 θα εισάγει μία νέα

νομική μορφή, αυτή των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) Ο Ν.4019/2011 αποτελεί τον πρώτο νόμο με αναφορά στην κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα ενώ προβλεπόταν και η σύσταση του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας. Ο νόμος, πέραν των Κοιν.Σ.Επ, αναγνώριζε και άλλα νομικά πρόσωπα ως φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας, αρκεί να τηρούν βασικές προϋποθέσεις όπως η ενίσχυση της κοινωνικής ωφέλειας, η προτεραιότητα στα άτομα και την εργασία έναντι του κεφαλαίου, η αυτόνομη διοίκηση των δραστηριοτήτων τους, η εφαρμογή δημοκρατικού συστήματος λήψης των αποφάσεων κ.ο.κ. Ωστόσο, παρατηρήθηκε πως οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ που δημιουργήθηκαν την περίοδο 2011-2015 αποτελούσαν ένα όχημα για την έναρξη της οικονομικής δραστηριότητας, χωρίς όμως να καταφέρουν να δημιουργήσουν πολλές θέσεις εργασίας (Αδάμ, 2022).

Ο νόμος 4430/2016 έρχεται να αντικαταστήσει τον νόμο 4019/2011, εστιάζοντας στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και στην ανάπτυξη των φορέων της. Πλέον, η ΚΑΛΟ αναβαθμίζεται και καθιστά βασική προτεραιότητα για την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών στην Ελλάδα. Οι στόχοι της εφαρμογής του νέου νόμου αφορούν την προώθηση της ΚΑΛΟ στους διάφορους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, την ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και τη στήριξη παραγωγικών εγχειρημάτων αυτοδιαχείρισης.

1.3 Μορφές, φορείς και επιχειρηματικά μοντέλα της ΚΑΛΟ

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αποτελεί ένα πολυδιάστατο πεδίο της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο περιλαμβάνει ποικίλους φορείς και μορφές δράσεων που λειτουργούν με γνώμονα την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και όχι τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Σύμφωνα με τους Defourny & Develtere (1999), οι συνεταιρισμοί, οι αλληλοασφαλιστικοί οργανισμοί και οι ενώσεις αποτελούν παραδοσιακά τις βασικές μορφές της κοινωνικής οικονομίας. Στη σύγχρονη εποχή, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας έχουν επεκταθεί και συμπεριλαμβάνουν ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις. Αντίστοιχα, η ΚΑΛΟ περιλαμβάνει πρωτοβουλίες των μελών μίας κοινότητας που αναπτύσσονται σε τοπικό επίπεδο (OECD, 2023).

Οι συνεταιρισμοί αποτελούν τους πιο διαδεδομένους και χαρακτηριστικούς φορείς της ΚΑΛΟ. Ανήκουν συλλογικά στα μέλη τους και διοικούνται δημοκρατικά από αυτά, έχοντας ως βασικό σκοπό την ικανοποίηση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών αναγκών και επιδιώξεων.

Οι συνεταιρισμοί μπορούν να δραστηριοποιούνται σε πολλούς τομείς, όπως η στέγαση, η γεωργία, η ενέργεια, οι υπηρεσίες, η ασφάλιση ή η εργασία. Στηρίζονται στη δημοκρατική και συμμετοχική διοίκηση και εφαρμόζουν την αρχή «ένα μέλος, μία ψήφος». Η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση (ICA- International Co-Operative Alliance) έχει ορίσει τις επτά συνεταιριστικές αρχές, οι οποίες αποτελούν τις κατευθυντήριες γραμμές για τη λειτουργία των συνεταιρισμών και αφορούν:

- την εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή,
- τη δημοκρατική διοίκηση εκ μέρους των μελών,
- την οικονομική συμμετοχή των μελών
- την αυτονομία και την ανεξαρτησία των συνεταιρισμών
- την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την πληροφόρηση
- τη συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών
- το ενδιαφέρον για την κοινότητα

(ICA, 1995)

Οι αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί αποτελούν μία ακόμα σημαντική κατηγορία των φορέων ΚΑΛΟ, οι οποίοι έχουν ως βασικό στόχο την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών και όχι τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Κύρια αρμοδιότητα αυτών των οργανισμών είναι η διασφάλιση της πρόσβασης των μελών τους σε βασικές υπηρεσίες όπως ασφάλιση, υγειονομική περίθαλψη, κοινωνική προστασία και διέπονται από αρχές όπως η συλλογική υποστήριξη, η αμοιβαιότητα, η δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης. Οι οργανισμοί αυτοί μπορούν να βελτιώσουν την πρόσβαση σε υπηρεσίες, να ενδυναμώσουν την κοινωνική αλληλεγγύη και να προσφέρουν προστασία σε ομάδες που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από τις συμβατικές ασφαλιστικές αγορές (OECD, 2023)

Οι ενώσεις και οι σύλλογοι είναι οργανισμοί που δημιουργούνται από άτομα ή ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα, σκοπούς και αξίες. Οι ενώσεις αυτές μπορούν να δραστηριοποιούνται στον αθλητισμό, στον πολιτισμό, στην εκπαίδευση, στο περιβάλλον, στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων και σε πολλούς ακόμα τομείς. Παρά το γεγονός ότι πολλές ενώσεις στηρίζονται σε εθελοντές, ορισμένες από αυτές απασχολούν εργαζομένους που διαχειρίζονται σημαντικούς πόρους και προσφέρουν επαγγελματικές υπηρεσίες. Οι σύλλογοι μπορούν να διαδραματίσουν σπουδαίο ρόλο στην ενδυνάμωση των σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των πολιτών, στην ενθάρρυνση της κοινωνικής συμμετοχής, στην ενίσχυση της δημοκρατικής ζωής ενώ

μπορούν να λειτουργούν ως χώροι συλλογικής έκφρασης και κοινωνικής καινοτομίας (OECD, 2023).

Τα ιδρύματα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαχείριση κεφαλαίων και περιουσιακών στοιχείων με στόχο τη χρηματοδότηση δράσεων γενικού συμφέροντος. Τα ιδρύματα μπορούν να παρέχουν επιχορηγήσεις και να χρηματοδοτούν κοινωνικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και ερευνητικές δραστηριότητες, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της κοινωνικής καινοτομίας και στην ενδυνάμωση πρωτοβουλιών με κοινωνικό αντίκτυπο (OECD, 2023).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν πλέον από τους πιο αναπτυσσόμενους και δυναμικούς φορείς της ΚΑΛΟ, οι οποίες συχνά χρησιμοποιούν την επιχειρηματική και οικονομική τους δραστηριότητα, ως μέσο επίτευξης κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις εστιάζουν στη μεγιστοποίηση του κοινωνικού οφέλους και όχι αποκλειστικά στην επίτευξη οικονομικού κέρδους. Για τον λόγο αυτό, επανεπενδύουν τα κέρδη τους για την υποστήριξη της κοινωνικής τους αποστολής. Οι τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται οι κοινωνικές επιχειρήσεις περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ένταξη στην εργασία, την βιώσιμη ανάπτυξη, την κοινωνική φροντίδα, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό (OECD, 2023).

Σύμφωνα, επίσης, με τη μελέτη του OECD, η ΚΑΛΟ μπορεί να περιλαμβάνει και άτυπες ή κοινοτικές πρωτοβουλίες όπως οι διάφορες ομάδες αλληλοβοήθειας, τα ανταλλακτικά δίκτυα, οι κοινοτικοί κήποι, οι κοινωνικές κουζίνες και άλλες συλλογικές δράσεις. Οι πρωτοβουλίες αυτές είναι κυρίως μικρής κλίμακας και δημιουργούνται από ομάδες πολιτών ή από τοπικές κοινότητες, προκειμένου να αντιμετωπιστούν κοινωνικά προβλήματα, να καλυφθούν άμεσες ανάγκες και να ενισχυθεί το αίσθημα της αλληλεγγύης (OECD, 2023).

Οι φορείς ΚΑΛΟ εφαρμόζουν συγκεκριμένα μοντέλα και πρακτικές που διαφοροποιούνται από εκείνα των συμβατικών επιχειρήσεων, καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός δεν είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους αλλά η δημιουργία συλλογικής ωφέλειας και κοινωνικής αξίας. Οι οργανισμοί ΚΑΛΟ μπορούν να χρηματοδοτούν τις δραστηριότητές τους μέσα από την πώληση αγαθών και υπηρεσιών, τις συνδρομές μελών, της εθελοντικής εργασίας, των δημόσιων επιχορηγήσεων και δωρεών. Αξίζει να σημειωθεί πως οι φορείς ΚΑΛΟ εφαρμόζουν δημοκρατική και συμμετοχική μορφή διακυβέρνησης, περιορίζουν το μισθολογικό χάσμα και επανεπενδύουν μεγάλο μέρος των πλεονασμάτων τους σε κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς σκοπούς (OECD, 2023).

Παρά τη διαφορετική νομική και οργανωτική τους μορφή, οι φορείς ΚΑΛΟ διέπονται από κοινές αρχές και αξίες, όπως η συλλογική ωφέλεια και συμμετοχή, η δημοκρατική διακυβέρνηση, η επανεπένδυση των πλεονασμάτων για την επίτευξη κοινωνικών σκοπών. Η πρόσβαση σε ποικίλα χρηματοδοτικά μοντέλα, επιτρέπει στους φορείς να προσαρμόζονται στις ανάγκες κάθε κοινότητας. Η λειτουργία των φορέων συνδέεται άμεσα με την ενεργή συμμετοχή των πολιτών, την κοινωνική καινοτομία και συμμετοχική διακυβέρνηση, έννοιες που εξετάζονται στην επόμενη ενότητα.

1.4 Κοινωνική καινοτομία, τοπική ανάπτυξη και συμμετοχική διακυβέρνηση

Είναι γεγονός πως η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική καινοτομία, καθώς οι φορείς της επιδιώκουν να καλύψουν κοινωνικές ανάγκες και να δημιουργήσουν κοινωνική αξία, αναπτύσσοντας και εφαρμόζοντας καινοτόμες πρακτικές. Η κοινωνική καινοτομία δεν αφορά αποκλειστικά νέα προϊόντα και υπηρεσίες, αλλά επικεντρώνεται σε νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων, συνεργασιών και συμμετοχής των πολιτών στην επίλυση των προβλημάτων (Moulaert et al., 2013)

Σύμφωνα με τους Moulaert, MacCallum, Mehmood και Hamdouch (2013), κοινωνική καινοτομία σημαίνει καινοτομία στις κοινωνικές σχέσεις. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η κοινωνική καινοτομία αφορά τόσο την κάλυψη αναγκών που δεν ικανοποιούνται πλήρως όσο και την αναδιαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων, την ενδυνάμωση και την πολιτική κινητοποίηση των μελών μιας κοινότητας. Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για το πεδίο της ΚΑΛΟ, καθώς συγκροτείται από συλλογικές πρακτικές που επιδιώκουν να απαντήσουν σε προβλήματα, τα οποία κράτος και η αγορά αδυνατούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015)

Άμεση είναι και η σύνδεση της κοινωνικής καινοτομίας με την τοπική ανάπτυξη. Η συνεργασία πολιτών, συλλογικοτήτων, κοινωνικών επιχειρήσεων και δημόσιων οργανισμών μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ενός τοπικού οικοσυστήματος που ενισχύει την κοινωνική συνοχή, δημιουργεί οικονομικά οφέλη και αξιοποιεί τη γνώση και τους τοπικούς πόρους.

Συμπερασματικά, η κοινωνική καινοτομία, η τοπική ανάπτυξη και η συμμετοχική διακυβέρνηση αποτελούν αλληλένδετες εκφάνσεις της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Μέσα από την ενεργή συμμετοχή των πολιτών, τις συνέργειες των φορέων και

την αξιοποίηση τοπικών πόρων, μπορούν να δημιουργηθούν δράσεις, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κοινότητας και ενδυναμώνουν την κοινωνική συνοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Τέχνη, Πολιτισμός και Φεστιβάλ στην Κοινωνική Οικονομία

2.1. Πολιτισμός, τέχνη και δημιουργικές βιομηχανίες ως πεδίο της ΚΑΛΟ

Ο πολιτισμός, η τέχνη και οι δημιουργικές βιομηχανίες, δεν αποτελούν απλώς μορφές ψυχαγωγίας και δημιουργικής έκφρασης, αλλά συνδέονται όλο και περισσότερο με ζητήματα ανάπτυξης, κοινωνικής συνοχής, βιωσιμότητας και συλλογικής ευημερίας (UNESCO, 2014·OECD/ICOM 2019). Ο πολιτισμός και οι ποικίλες εκφάνσεις του, πλέον δεν αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως ένα σύνολο καλλιτεχνικών πρακτικών, αλλά ως ένα πεδίο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών πόρων, που επηρεάζουν τη ζωή των κοινοτήτων και τη βιωσιμότητα του τόπου (UNESCO, 2014·European Commission, 2021).

Η UNESCO εφαρμόζει για πρώτη φορά το εργαλείο Culture for Development Indicators (CDIS), το οποίο σχεδιάστηκε για να μετρά και να αξιολογεί τη συνεισφορά του πολιτισμού σε επτά βασικές διαστάσεις: την οικονομία, την εκπαίδευση, την πολιτική διακυβέρνηση, την κοινωνική συμμετοχή, την ισότητα, την επικοινωνία και την κληρονομιά (UNESCO, 2014). Αντίστοιχα, ο οδηγός του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) και του International Council of Museums (ICOM), τονίζει πως ο πολιτισμός συνδέεται άρρηκτα με την οικονομική, τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική ένταξη (OECD/ICOM 2019).

Οι παραπάνω προσεγγίσεις ευνοούν ιδιαίτερα την κατανόηση του πολιτισμού ως πεδίου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ΚΑΛΟ δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε επιχειρηματικές μορφές, αλλά σε ένα ευρύτερο μοντέλο πρακτικών και αρχών που θέτουν στο επίκεντρο τη συλλογική ωφέλεια, την αξία της συνεργασίας και της αλληλεγγύης, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων (European Commission, 2021·OECD, 2023). Επομένως, συμπεραίνεται εύλογα, πως οι φορείς πολιτιστικής διαχείρισης, οι καλλιτεχνικές ομάδες, οι πολιτιστικές συλλογικότητες, μπορούν να αποτελέσουν πεδία συνάντησης με τις αρχές και αξίες της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του Moulaert και των συνεργατών του, οι οποίοι υποστηρίζουν πως η κοινωνική καινοτομία δεν αφορά αποκλειστικά την παροχή καινοτόμων

λύσεων και την ανάπτυξη νέων υπηρεσιών, αλλά μεριμνά για τον μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων, την ενίσχυση της συλλογικής δράσης και κοινωνικής μάθησης, καθώς και την ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων (Moulaert & Ailenei, 2005· Moulaert et al., 2013). Υπό αυτή την παραδοχή, ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής καινοτομίας, καθώς υποστηρίζει την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, προωθεί την δημιουργία νέων συνεργασιών και συμβάλλει στην ενδυνάμωση και βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Eurostat συμβάλλει καθοριστικά στην αναγνώριση του πολιτισμού ως κινητήριο μοχλό της οικονομίας, αναπτύσσοντας μεθοδολογικά εργαλεία για τη μέτρηση της απασχόλησης, της επιχειρηματικότητας και της συμμετοχής στον πολιτιστικό τομέα (Eurostat 2018). Στην Ελλάδα, έρευνες του Ινστιτούτου Εργασίας (INE ΓΣΕΕ) δείχνουν ότι, παρά τις σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης που παρουσιάζει ο πολιτιστικός τομέας, αντιμετωπίζει και σημαντικές προκλήσεις, όπως η ελλιπής χρηματοδότηση και η ανασφάλεια της εργασίας στον καλλιτεχνικό χώρο (INE ΓΣΕΕ, 2022). Στην ίδια κατεύθυνση, σύμφωνα με τους Lekaki και Dragouni (2020), η πολιτιστική κληρονομιά δεν θα πρέπει να αποτελεί άλλον έναν τουριστικό πόρο, αλλά θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα κοινωνικό αγαθό, που προάγει την συμμετοχή των πολιτών, τη συλλογική ευθύνη και εναρμονίζεται με τις αρχές της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Επομένως, ο πολιτισμός και οι βιομηχανίες της τέχνης, λειτουργούν ως χώροι ενδυνάμωσης της κοινωνικής καινοτομίας και της συλλογικής δράσης που συμβάλλουν στην βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών, παράγοντας κοινωνική αξία.

2.2. Η συμβολή της τέχνης και του φεστιβάλ στην τοπική ανάπτυξη και στη δημιουργία κοινωνικού αντικτύπου

Ο πολιτιστικός και δημιουργικός τομέας στην Ελλάδα, αποτελείται από φορείς μικρού και μεσαίου μεγέθους, αλλά και από διεθνώς αναγνωρισμένους οργανισμούς, όπως το Φεστιβάλ Αθηνών Επιδαύρου, οι οποίοι δραστηριοποιούνται κυρίως στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία, παρουσιάζοντας ιδιαίτερη άνθιση κατά τους θερινούς μήνες. Οι ποικίλες πολιτιστικές δράσεις και τα φεστιβάλ αυξάνουν τα έσοδα των διοργανωτών ενώ ενισχύουν και την τοπική οικονομία. Κατά τη διάρκεια της διοργάνωσής τους, παρατηρείται αύξηση της επισκεψιμότητας στα ξενοδοχεία και στον κλάδο της εστίασης, αυξάνεται το πλήθος των

μετακινούμενων με τα μέσα μεταφοράς και ενισχύονται οικονομικά οι τοπικές επιχειρήσεις (Eurostat 2023·OECD,2022).

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη μελέτη του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης "διαΝΕΟσις" (2024), απασχολούνται 144.700 εργαζόμενοι (το 2,9% της συνολικής απασχόλησης), παράγοντας το 1,4% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας. Κάθε χρόνο το Υπουργείο Πολιτισμού, επιχορηγεί πολιτιστικούς φορείς ως αρωγή για τη διεξαγωγή φεστιβάλ και πολυθεματικών δράσεων (π.χ. θέατρο, χορός, μουσική, εικαστικά). Ενδεικτικά, για το έτος 2026 το Υπουργείο Πολιτισμού κάλεσε τους ενδιαφερόμενους πολιτιστικούς φορείς να υποβάλλουν αίτηση προκειμένου να επιχορηγηθούν για τη υλοποίηση των δράσεων τους με ποσά μεγέθους 10.000-30.000€, γεγονός που καταδεικνύει τη στήριξη και αναγνώριση της συμβολής του πολιτισμού στην οικονομικής ανάπτυξη και απασχόληση (Υπουργείο Πολιτισμού, 2026).

Πίνακας 2.1. Ενδεικτικοί Δείκτες του πολιτιστικού κλάδου στην Ελλάδα

Δείκτης	Τιμή
Απασχολούμενοι στον κλάδο του πολιτισμού	144.700
Ποσοστό συνολικής απασχόλησης	2,9%
Συμβολή στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	1,4%
Ελληνικοί οργανισμοί που συμμετείχαν στο πρόγραμμα Creative Europe κατά την περίοδο 2014-2020	120
Κρατικές δαπάνες για πολιτιστικές υπηρεσίες ανά κάτοικο	1/5 του ευρωπαϊκού μέσου όρου

Πηγή: ΔιαΝΕΟσις (2024)

Σε διεθνή κλίμακα, το οικοσύστημα του πολιτισμού αποτελεί έναν από τους δυναμικούς τομείς της οικονομίας . Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της UNESCO (2022), σε πολιτιστικούς οργανισμούς απασχολούνται σχεδόν 50 εκατομμύρια εργαζόμενοι, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 6,2% της παγκόσμιας απασχόλησης, με συνεισφορά περίπου στο 3,1% του παγκόσμιου

ΑΕΠ. Επιπλέον, σύμφωνα με μελέτη της UNCTAD (2024), η αξία των εξαγωγών ανήλθε στα 1,4 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2022, σημειώνοντας αύξηση 29% σε σχέση με το 2017.

Πίνακας 2.2. Ενδεικτικοί Δείκτες του πολιτιστικού κλάδου σε διεθνή κλίμακα

Δείκτης	Τιμή
Απασχολούμενοι στον κλάδο του πολιτισμού	50.000.000
Ποσοστό συνολικής απασχόλησης	6,2 %
Συμβολή στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	3,1%
Αξία εξαγωγών δημιουργικών υπηρεσιών (2022)	1,4 τρισεκατομμύρια δολάρια
Αύξηση εξαγωγών δημιουργικών υπηρεσιών (2017-2022)	+29%

Πηγή: UNESCO (2022), UNCTAD (2024)

Τα φεστιβάλ και οι διάφορες πολιτιστικές δράσεις, εκτός από την οικονομική τους συμβολή, παράγουν έντονο κοινωνικό αντίκτυπο, καθώς δημιουργούν ευκαιρίες συμμετοχής, ενθαρρύνουν τη δημιουργία νέων δικτύων συνεργασίας και ενισχύουν την κοινωνική συνοχή. Σύμφωνα με τους Richards και Palmer (2010), "τα φεστιβάλ επηρεάζουν την αντίληψη των ανθρώπων για την πόλη, προσφέρουν σημεία ταύτισης και δημιουργούν αίσθημα συλλογικότητας". Στην έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO, 2019), έπειτα από την ανάλυση περισσότερων από 3.000 επιστημονικών μελετών, διαπιστώνεται ότι η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες συμβάλλει στη βελτίωση της ψυχικής και σωματικής υγείας, στη μείωση του άγχους και της κοινωνική απομόνωσης.

Η GAO (2024), αξιοποιώντας ευρήματα από προγενέστερες μελέτες, αναφέρει για το φεστιβάλ του Εδιμβούργου ότι το 94% των κατοίκων θεωρούν πως το φεστιβάλ αποτελεί έναν από τους λόγους που κάνουν την πόλη ξεχωριστή ενώ το 89% των κατοίκων δήλωσε ότι ενισχύθηκε η υπερηφάνεια τους για την πόλη. Επιπλέον, το 65% των γονέων δήλωσε πως τα φεστιβάλ του Εδιμβούργου επηρέασαν θετικά την ευημερία των παιδιών τους, ενώ το 71% των εθελοντών δήλωσε πως η συμμετοχή τους στο φεστιβάλ είχε ιδιαίτερα θετικό αντίκτυπο, καθώς αισθάνονται χρήσιμοι και αναγνωρίζεται η αξία τους.

Η διεθνής βιβλιογραφία επιβεβαιώνει πως τα καλλιτεχνικά φεστιβάλ συνδέονται με στρατηγικές αστικής αναζωογόνησης και λειτουργούν ως εργαλεία ενίσχυσης και προβολής του τόπου (Quinn, 2010). Βάσει νεότερων προσεγγίσεων, τα φεστιβάλ δεν είναι απλώς προσωρινές εκδηλώσεις, αλλά αποτελούν μία μορφή πολιτιστικής υποδομής, η οποία αποτελείται από ιδέες, γνώσεις, χώρους, δίκτυα ανθρώπων και συνεργασιών που λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Quinn, 2023).

2.3 Διεθνής Βιβλιογραφική ανασκόπηση: Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις ως εργαλεία ανάπτυξης

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, τα φεστιβάλ και οι πολιτιστικές δράσεις αποτελούν εργαλεία τοπικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Οι εκδηλώσεις αυτές δεν αποτελούν απλώς μορφές ψυχαγωγίας, αλλά προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, με αποτέλεσμα την ανάδειξη και οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Ο Getz (2008) εντάσσει τις πολιτιστικές εκδηλώσεις στο ευρύτερο πεδίο του τουρισμού. Η οργάνωση και η εφαρμογή ενός στρατηγικού σχεδιασμού για την υλοποίηση αυτών των δράσεων ενισχύει σημαντικά την προβολή ενός προορισμού. Σύμφωνα με τον OECD (2022), οι πολιτιστικοί και δημιουργικοί τομείς αποτελούν βασική πηγή εισοδήματος και απασχόλησης, ενώ συμβάλλουν στην διαμόρφωση ανανεωμένων πόλεων και κοινοτήτων. Σημαντική, ωστόσο, είναι και η κοινωνική τους συμβολή, καθώς συνδέονται άρρηκτα με την τοπική ευημερία, την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική συνοχή.

Νεότερες μελέτες έδειξαν πως οι εκδηλώσεις λειτουργούν ως μέσο ενίσχυσης της βιωσιμότητας και της τοπικής οικονομίας, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει μία σωστά σχεδιασμένη στρατηγική ανάπτυξης. Οι Pereira et al. (2021) επισημαίνουν ότι τα φεστιβάλ ενισχύουν την τοπική οικονομία, ενώ παράλληλα μπορούν ενισχύσουν την ελκυστικότητα και αναγνωρισιμότητα του τόπου.

Αναφορικά με την κοινωνική διάσταση των πολιτιστικών εκδηλώσεων, η συμμετοχή κατοίκων και τοπικών φορέων από το στάδιο της προετοιμασίας έως το στάδιο της υλοποίησής τους, δημιουργεί ευκαιρίες νέων συνεργασιών και αναδιαμορφώνει την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με τη Brownett (2018), τα καλλιτεχνικά φεστιβάλ συνδέονται με την ενίσχυση της συνεργασίας, της υπερηφάνειας για τον τόπο, της εμπιστοσύνης και του αισθήματος σύνδεσης με την κοινότητα. Επιπλέον, οι Ahn et al. (2023) υποστηρίζουν πως η

συμμετοχή στα φεστιβάλ συνδέεται με την ενίσχυση των κοινωνικών δεσμών και τα υψηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας, ενώ σύμφωνα με τους Arcadia & Whitford (2006), η συμμετοχή στα φεστιβάλ συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς δημιουργούνται νέες εστίες συνεργασίας, αμοιβαιότητας, εμπιστοσύνης και ενισχύεται η αίσθηση του ανήκειν. Ο κοινωνικός αντίκτυπος επομένως, παράγεται καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής των εκδηλώσεων.

Οι παραπάνω προσεγγίσεις συνδέονται άμεσα με τον τομέα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Τα φεστιβάλ και οι δημιουργικές πολιτιστικές εκδηλώσεις δεν εμπίπτουν αυτόματα στο πεδίο της ΚΑΛΟ λόγω του πολιτιστικού ή μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα τους. Αντίθετα, η σύνδεση αυτή γίνεται πιο ουσιαστική, όταν λειτουργούν ως εργαλεία κοινωνικής καινοτομίας, βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό, που αναδεικνύουν πως οι πολιτιστικοί φορείς συμβάλλουν πολυδιάστατα στην ανάπτυξη των κοινοτήτων.

2.4 Μελέτες περίπτωσης πολιτιστικών εγχειρημάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό

2.4.1 Το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»

Το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ» ιδρύθηκε το 2008, με σκοπό την ανάδειξη και προστασία των μνημείων και των αρχαίων χώρων της Ελλάδας. Η πρωτοβουλία ήταν του πρώην Υπουργού Πολιτισμού Σταύρου Μπένου, με την καθοριστική συμμετοχή εκπροσώπων της αρχαιολογικής, καλλιτεχνικής και τοπικής κοινότητας. Οι βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του σωματείου είναι η συνεργασία όλων των ενδιαφερόμενων μερών, η προστασία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διαφάνεια όλων των οικονομικών και διοικητικών πράξεων, η συμμετοχική διακυβέρνηση, η κοινωνική καινοτομία και βιώσιμη ανάπτυξη, η πολυδιάστατη και εναλλακτική χρηματοδότηση. Ο οργανισμός έρχεται σε σύμπνοια με τις ευρωπαϊκές προσεγγίσεις, που αντιμετωπίζουν την πολιτιστική κληρονομιά ως κοινό αγαθό, συνδράμοντας με αυτό τον τρόπο στην τοπική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή.

Το Σωματείο είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με έδρα την Αθήνα, και σύμφωνα με το καταστατικό βασίζεται σε τρεις βασικούς παράγοντες: την προσφορά των μελών, την εθελοντική εργασία και τη συνεργασία των πολιτών. Το Σωματείο διοικείται από το Διοικητικό

Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από 9 τακτικά μέλη. Κάθε χρόνο το Διοικητικό Συμβούλιο συμμετέχει στη Γενική Συνέλευση, όπου συζητούνται διάφορα θέματα για τη λειτουργία του οργανισμού και τηρούνται τα συναφή πρακτικά. Απαραίτητα στοιχεία για την πορεία του οργανισμού (π.χ. πρακτικά συνεδριάσεων, οικονομικά στοιχεία, κ.α.) δημοσιοποιούνται στον ιστότοπο του Σωματείου, γεγονός που ενισχύει την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στον φορέα.

Ο φορέας συνεργάζεται στενά με το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, με πανεπιστήμια, πολιτιστικούς φορείς και τις δημοτικές αρχές με σκοπό την προστασία των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων. Παράλληλα, εντοπίζονται κοινωνικές συνέργειες μεταξύ των μελών, των εθελοντών και νέων ανθρώπων οι οποίες οδηγούν στην ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων, που αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες και ενισχύουν τη συμμετοχή των πολιτών (π.χ. πολιτιστικές διαδρομές, τρισδιάστατες αναπαραστάσεις μνημείων, ψηφιακές ξεναγήσεις). Με αυτόν τον τρόπο, ενισχύεται τόσο η κουλτούρα της συνεργασίας όσο η συμμετοχή των πολιτών και η σύνδεσή τους με την πολιτιστική κληρονομιά.

Αξίζει να αναφερθεί, πως πέρα από την προστασία και ανάδειξη των μνημείων, υλοποιούνται και αξιόλογες εκπαιδευτικές δράσεις με σκοπό την γνωριμία των νέων με την αξία και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα "Υιοθεσία αρχαίων θεάτρων", όπου μαθητές ξεναγούν άλλους μαθητές στα αρχαία θέατρα. Οι μαθητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα επιλέγουν ένα αρχαίο θέατρο, μελετούν εις βάθος την ιστορία και την αρχιτεκτονική του και αναλαμβάνουν τον ρόλο του ξεναγού για άλλους μαθητές. Μέσω της βιωματικής μάθησης, οι μαθητές ανακαλύπτουν την πολιτιστική αξία ενός μνημείου ή ενός αρχαιολογικού χώρου και συνεισφέρουν στη διάδοση του πολιτισμού.

Το «ΔΙΑΖΩΜΑ» εφαρμόζει ένα υβριδικό μοντέλο χρηματοδότησης, καθώς οι οικονομικοί του πόροι προέρχονται κυρίως από δημόσιου φορείς, την αγορά και από την κοινωνία των πολιτών. Μέσω των προγραμματικών συμβάσεων με την τοπική και νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, τις χορηγίες από τις επιχειρήσεις και τις δωρεές των πολιτών καταφέρνει να εξασφαλίζει τη βιωσιμότητά του. Χαρακτηριστικό και ιδιαίτερα καινοτόμο παράδειγμα αποτελεί η πρωτοβουλία "Υιοθετήστε ένα αρχαίο θέατρο" όπου ο κάθε πολίτης μπορεί να επιλέξει το θέατρο στο οποίο θα προσφέρει οικονομική στήριξη για τη λειτουργία του.

Συμπερασματικά, το σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ» αποτελεί κλασικό παράδειγμα φορέα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, καθώς υιοθετεί θεμελιώδεις αρχές όπως συνεργασία, κοινωνική καινοτομία, συμμετοχική διακυβέρνηση και παραγωγή κοινωνικής αξίας. Η περίπτωση του σωματείου δείχνει ότι η διαχείριση των πολιτιστικών εγχειρημάτων, μπορεί να λειτουργήσει όχι μόνο ως παράγοντας προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και ως εργαλείο τοπικής ανάπτυξης και συλλογικής ωφέλειας.

2.4.2 Το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης

Το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης αποτελεί έναν από τους κορυφαίους πολιτιστικούς θεσμούς της χώρας. Έδρα του Φεστιβάλ είναι η Θεσσαλονίκη και αποτελεί σημείο αναφοράς τόσο για τον ελληνικό όσο και για τον διεθνή κινηματογράφο. Ιδρύθηκε το 1960, ως «εβδομάδα ελληνικού κινηματογράφου» και πλέον αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο φεστιβάλ και το πιο δημοφιλές στη χώρα.

Το 1999 διοργανώθηκε για πρώτη φορά το Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης, το οποίο προβάλλει ντοκιμαντέρ παγκόσμιας παραγωγής, ενώ το Evia Film Project είναι μια πράσινη πρωτοβουλία, η οποία στοχεύει στη διασφάλιση της βιωσιμότητας. Επιπλέον, το Μουσείο Κινηματογράφου είναι το πρώτο στην Ελλάδα και προβάλλει την ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου. Στο χώρο του Μουσείου διοργανώνονται εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά, δράσεις και πολιτιστικές εκδηλώσεις καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης διοικείται από το διοικητικό συμβούλιο στο οποίο συμμετέχουν ο πρόεδρος, η αντιπρόεδρος και πέντε μέλη ακόμα, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο το θεσμικό χαρακτήρα και τη λογοδοσία του οργανισμού. Η λειτουργία του οργανισμού στηρίζεται σε ένα σύνολο αξιών, που συνδέονται με την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, ενώ ενθαρρύνει τον εθελοντισμό και δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης για επαγγελματίες του κινηματογράφου και του πολιτισμού γενικότερα. Η συμμετοχή εθελοντών, η διοικητική οργάνωση του φορέα και η διαρκής παρουσία του φεστιβάλ στον χώρο του πολιτισμού αναδεικνύουν στοιχεία βιώσιμης ανάπτυξης, κοινωνικής συμμετοχής και πολιτιστικής προσφοράς.

Σύμφωνα με τα επίσημα δεδομένα του οργανισμού, στο 66^ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης (2025) συμμετείχαν 92.000 θεατές στις προβολές σε φυσικούς χώρους και online αλλά και σε παράλληλες εκδηλώσεις. Κατά τη διάρκεια του Φεστιβάλ, πραγματοποιήθηκαν 337 προβολές, εκ των οποίων οι 188 ήταν sold out. Το Φεστιβάλ

συγκεντρώνει κάθε χρόνο περισσότερα από 23.000 παιδιά, τα οποία συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά εργαστήρια και προβολές που διοργανώνονται στο Μουσείο Κινηματογράφου και στις σχολικές αίθουσες. Στο πλαίσιο της Αγοράς, του αναπτυξιακού τμήματος του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, πραγματοποιήθηκαν 640 συναντήσεις ανάμεσα σε 717 επαγγελματίες του κινηματογραφικού κλάδου από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

2.4.3 Edinburgh International Festival (Σκωτία)

Το Edinburgh International Festival αποτελεί ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα φεστιβάλ διεθνώς και ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα πολιτιστικών εγχειρημάτων που συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη, πολιτιστική εξωστρέφεια και κοινωνική συνοχή. Ιδρύθηκε το 1947, αμέσως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με πρωτοβουλία του Rudolf Bing, πρωτοπόρου στην ανάδειξη του πολιτισμού. Ο Bing οραματίστηκε τη δημιουργία ενός θεσμού, που θα υπερέβαινε τα σύνορα των χωρών και θα λειτουργούσε ως ένας χώρος συνάντησης, μια παγκόσμια γιορτή της τέχνης. Για την υλοποίηση αυτής της ιδέας συνεργάστηκε με πολιτικούς και καλλιτεχνικούς φορείς και έτσι αναπτύχθηκε ένα φεστιβάλ στην πρωτεύουσα της Σκωτίας, το οποίο κάθε Αύγουστο συγκεντρώνει καλλιτέχνες και επισκέπτες από όλον τον κόσμο. Οι παρευρισκόμενοι έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν και να απολαύσουν ένα ευρύ φάσμα εκδηλώσεων υψηλού καλλιτεχνικού επιπέδου, που περιλαμβάνουν χορό, μουσική, όπερα και θέατρο.

Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του οργανισμού, το Edinburgh International Festival είναι το πρώτο και πιο ιστορικό φεστιβάλ της πόλης, το οποίο λειτούργησε ως καταλυτικός παράγοντας για τη διεθνή ανάδειξη του Εδιμβούργου ως «Πόλη των Φεστιβάλ». Οι στοχεύσεις του φεστιβάλ είναι πολυδιάστατες. Βασική επιδίωξη είναι να αποτελεί έναν τόπο συνάντησης, όπου η δημιουργικότητα, η περιέργεια και η ανάδειξη των δυνατοτήτων των ατόμων και της κοινωνίας έρχονται στο προσκήνιο. Παράλληλα, το φεστιβάλ προωθεί αξίες όπως η συμπερίληψη, η συμμετοχικότητα, ο διάλογος, η συνεργασία και οι ίσες ευκαιρίες πρόσβασης, ενώ μέσω της υποστήριξης νέων καλλιτεχνών συμβάλλει στη διατήρηση και την ανανέωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. (Edinburgh International Festival, n.d.)

Ο φορέας διοργάνωσης του φεστιβάλ είναι η Edinburgh International Festival Society, ένας φιλανθρωπικός μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ο οποίος έχει αναλάβει τη διοργάνωση και διαχείριση του φεστιβάλ. Οι κύριοι υποστηρικτές του οργανισμού είναι δημόσιοι φορείς όπως το City of Edinburgh Council, η Creative Scotland, το EventScotland και το Department of

Culture, Media & Sport, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία του φεστιβάλ για την πολιτιστική ανάπτυξη της Σκωτίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Το Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από εννέα έως δεκαπέντε μέλη, είναι υπεύθυνο για τη χάραξη στρατηγικής πολιτικής για την προώθηση του φεστιβάλ, τη χρηστή διακυβέρνηση της επιχείρησης και της διασφάλισης της βιωσιμότητας των φεστιβάλ. Πέραν των βασικών του αρμοδιοτήτων, ο οργανισμός έχει συστήσει εξειδικευμένες επιτροπές, όπως η Επιτροπή Οικονομικών και Πόρων και η Επιτροπή Ελέγχου και Διαχείρισης Κινδύνων που είναι αρμόδιες για την εποπτεία της λειτουργικής και επιχειρησιακής λειτουργίας των θυγατρικών εταιριών του οργανισμού. Η πρώτη Επιτροπή είναι αρμόδια σε θέματα ανθρώπινου δυναμικού, οικονομικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού, ενώ η δεύτερη Επιτροπή αναλαμβάνει των έλεγχο οικονομικών καταστάσεων και την αξιοπιστία των χρηματοοικονομικών συστημάτων του οργανισμού.

Η χρηματοδότηση του φεστιβάλ αντλείται κυρίως από δημόσιους, ιδιωτικούς και ιδίους πόρους. Τα επίσημα στοιχεία της αναφοράς του 2024 παρουσιάζουν πως το 30% των συνολικών εσόδων προέρχεται από χορηγίες, δωρεές και δράσεις fundraising, το 21% από πωλήσεις εισιτηρίων, το 14% από τη χρηματοδότηση της Creative Scotland, το 13% από φορολογικές ελαφρύνσεις σε πολιτιστικούς φορείς, το 11% από τον δήμο του Εδιμβούργου και το 7% από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και το υπόλοιπο ποσοστό από διάφορα άλλα (Edinburgh International Festival, 2024, p.14). Η δυνατότητα του οργανισμού να χρηματοδοτείται από ποικίλες πηγές συνδράμει στην οικονομική του ανθεκτικότητα και βιωσιμότητα. Παράλληλα, η ενδεδειγμένη ανάπτυξη νέων συνεργασιών, η προσέλκυση νέων χορηγών και η εφαρμογή φορολογικών κινήτρων καθιστούν τον οργανισμό ικανό να ανταπεξέρχεται στις παροντικές αλλά και μελλοντικές οικονομικές προκλήσεις.

2.4.4 Circus Harmony – Το κοινωνικό τσίρκο

Το Circus Harmony είναι ένας οργανισμός κοινωνικού τσίρκου με έδρα το Σεντ Λούις στο Μισσούρι των Ηνωμένων Πολιτειών. Το 1988 η ιδρύτρια του οργανισμού Jessica Hentoff, δημιουργεί τη νεανική ομάδα St.Louis Arches Youth Circus Troupe, η οποία αργότερα εξελίχθηκε σε Circus Harmony. Το 2001, ο οργανισμός συγκαταλέγεται επίσημα στη λίστα των μη κερδοσκοπικών οργανισμών των Η.Π.Α. και έκτοτε λειτουργεί ως μέσο για την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής (Circus Harmony,n.d.)

Είναι γεγονός, πως η έννοια του κοινωνικού τσίρκου δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη. Αξίζει όμως, να αποδώσουμε τον ορισμό της, καθώς συνδέεται άμεσα με την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Το Cirque du Monde του διάσημου τσίρκου Cirque du Soleil αποδίδει την έννοια του κοινωνικού τσίρκου ως εξής: *«Το κοινωνικό τσίρκο αποτελεί μία καινοτόμο προσέγγιση κοινωνικής παρέμβασης, η οποία χρησιμοποιεί την τέχνη του τσίρκου ως εργαλείο για την προώθηση της κοινωνικής ανάπτυξης ατόμων που βρίσκονται σε ευάλωτες καταστάσεις»*. Το κοινωνικό τσίρκο δεν προωθεί τον ανταγωνισμό· αντ' αυτού προβάλλει την καλλιτεχνική δημιουργία και ενσωματώνει κοινωνικές αξίες όπως η συνεργασία, η αλληλεγγύη, η εμπιστοσύνη και η υποστήριξη.

Αποστολή του Circus Harmony είναι να διδάξει την τέχνη της ζωής μέσα από την εκπαίδευση της τέχνης του τσίρκου. Ο οργανισμός λειτουργεί με σκοπό να αναπτύξει τον χαρακτήρα των νέων και να ενισχύσει την έννοια για νέους κάθε ηλικίας, πολιτισμικής προέλευσης, οικονομικού και κοινωνικού υπόβαθρου. Μέσα από την τέχνη του τσίρκου, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν την δημιουργικότητά του, να έρθουν σε επαφή με τον εαυτό τους και να ανακαλύψουν τα δυνατά τους σημεία, να νιώσουν αποδεκτοί και να αναπτύξουν πνεύμα αλληλεγγύης.

Ο οργανισμός έχει δημιουργήσει προγράμματα με έντονο κοινωνικό αντίκτυπο, καθώς ενισχύουν τη συμπερίληψη και συμβάλλουν στην κοινωνική και προσωπική μεταμόρφωση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα Peace Through Pyramids, μέσα από το οποίο τα παιδιά από διαφορετικές κοινωνικές και πολιτισμικές μονάδες συνεργάζονται και εκπαιδεύονται για να παρουσιάσουν καλλιτεχνικές παραστάσεις. Μέσα από τις ανθρώπινες πυραμίδες που δημιουργούν στοχεύουν να αναδειχθούν τα μηνύματα της συνεργασίας, της εμπιστοσύνης και της κοινωνικής συνοχής. (Circus Harmony, n.d.). Αξίζει να σημειωθεί, ότι το Circus Harmony αποτέλεσε επαγγελματική δίοδο για πολλούς από τους πρώην μαθητές καθώς ορισμένοι εντάχθηκαν σε διεθνώς αναγνωρισμένους οργανισμούς (π.χ. Cirque du Soleil, Seven Fingers κ.α.) ενώ άλλοι έχουν εξελιχθεί σε εκπαιδευτές, ομιλητές παρακίνησης ή έχουν εγκαθιδρύσει τη δική τους κοινωνική επιχείρηση (Adams, 2026).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσφορά του οργανισμού στην τοπική πολιτισμική ανάπτυξη. Εκπαιδευτικοί και μαθητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα Architecture and Acrobats, έχουν την ευκαιρία να παρουσιάζουν το καλλιτεχνικό τους έργο σε ιστορικά κτίρια του Σέντ Λούις. Οι παραστάσεις προβάλλονται δωρεάν στις τοπικές κοινότητες και καταγράφονται ώστε να

είναι προσβάσιμες στο ευρύτερο κοινό. Επιπλέον, εξίσου σημαντικό είναι και το πρόγραμμα Circus Science. Πρόκειται για ένα καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που συνδυάζει τη διδασκαλία επιστημονικών εννοιών με τις παραστατικές τέχνες και τη φυσική αγωγή. Η μάθηση γίνεται μία άκρως βιωματική και συμμετοχική διαδικασία, καθώς οι μαθητές παρουσιάζουν σε άλλα παιδιά όλα όσα έμαθαν.

Ο φορέας, ως μη κυβερνητικός οργανισμός, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη χρηματοδότηση από δημόσιους, ιδιωτικούς και κοινοτικούς πόρους. Οι δωρεές των ιδιωτών, οι κρατικές επιχορηγήσεις στήριξης προς τους πολιτιστικούς φορείς, οι χορηγίες των επιχειρήσεων και τα έσοδα από τις παραστάσεις αποτελούν τις κύριες πηγές χρηματοδότησης του εγχειρήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ερευνητικός Σχεδιασμός και Μεθοδολογία

3.1. Ερευνητικοί στόχοι και ερωτήματα της μελέτης

Σκοπός της έρευνας είναι να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες μορφές της τέχνης και των φεστιβάλ συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του πεδίου την Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου (European Commission,n,d,;ILO 2022). Η μελέτη διεξάγεται υπό το πρίσμα της δράσης τριών πολιτιστικών φορέων της ΚΑ.Λ.Ο, με έντονη φεστιβαλική διάθεση και υψηλό αντίκτυπο στην κοινωνία: το Messolonghi by Locals- Το Μεσολόγγι των ντόπιων, τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αλισσαίων "Πείρος" και το καρναβάλι της Πάτρας.

Ειδικότερα, η έρευνα επιδιώκει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι συγκεκριμένοι φορείς, μέσα από τη διεξαγωγή πολιτιστικών δράσεων, επιλέγουν όχι μόνο να προβάλλουν τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες του τόπου τους αλλά ταυτόχρονα να συνδράμουν στην οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης διαμορφώνονται ως εξής:

- Ποια ήταν τα κίνητρα που οδήγησαν στην δημιουργία των συγκεκριμένων πολιτιστικών φορέων και σε ποιο βαθμό η αποστολή, οι στόχοι που θέτουν και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων ευθυγραμμίζονται με τις αρχές της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας;

- Πως μπορεί να συμμετέχει η τοπική κοινωνία στις δράσεις των εγχειρημάτων; Ποια είναι η σημασία του εθελοντισμού και της κοινωνικής συμπερίληψης στις δράσεις των φορέων;
- Με ποιους τρόπους τα φεστιβάλ και οι διάφορες πολιτιστικές δράσεις συμβάλλουν στην τοπική, κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη;
- Ποιοι είναι οι βασικοί συνεργάτες και υποστηρικτές των εγχειρημάτων και πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος αυτών των συνεργασιών στην ανάπτυξη τους;
- Ποιες είναι οι κύριες πηγές χρηματοδότησης και πως επηρεάζουν την πορεία των εγχειρημάτων; Ποιες είναι οι προκλήσεις βιωσιμότητας που αντιμετωπίζουν οι φορείς, προκειμένου να επιτευχθεί η ισορροπία μεταξύ της ανάδειξης του πολιτισμού και της οικονομικής τους επιβίωσης;
- Ποιος ο ρόλος της κοινωνικής καινοτομίας στην κάλυψη τοπικών αναγκών και πως το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο της ΚΑΛΟ επηρεάζει τη διαμόρφωση των δράσεων τους;

Τα παραπάνω ερωτήματα λειτουργούν ως βασικό ερευνητικό εργαλείο για τη δομή της παρούσας μελέτης. Η ποσοτική καταγραφή δεδομένων δεν κρίθηκε επαρκής για να αναλύσει πως οι συγκεκριμένοι πολιτιστικοί φορείς αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους στην Κοινωνική Οικονομία. Οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα στοχεύουν στην εμβάθυνση και στην κατανόηση των μηχανισμών που εφαρμόζουν οι πολιτιστικοί φορείς για να επιτευχθεί η κοινωνική και οικονομική αναζωογόνηση. Για αυτόν τον λόγο, κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή της κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης, η οποία αναλύεται στην επόμενη ενότητα.

3.2. Επιλογή ποιοτικής μεθόδου

Στην παρούσα μελέτη επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα, ως βασικό εργαλείο για την εκπόνησή της. Η χρήση της συγκεκριμένης μεθοδολογικής προσέγγισης κρίθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς δεν εστιάζει απλώς σε ποσοτικά δεδομένα, αλλά επιδιώκει να διερευνήσει τις αντιλήψεις, τις πρακτικές και εμπειρίες των πολιτιστικών φορέων σχετικά με τη συμβολή της τέχνης και των φεστιβάλ στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας.

Σύμφωνα με τον Creswell (2014), «η ποιοτική έρευνα αποτελεί μία προσέγγιση που αποσκοπεί στην κατανόηση των νοημάτων που τα άτομα ή οι κοινωνικές ομάδες αποδίδουν σε ένα

Νικολέττα Κωνσταντίνου, Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

κοινωνικό ή ανθρώπινο φαινόμενο· Η ερευνητική διαδικασία περιλαμβάνει τη διαμόρφωση ερευνητικών ερωτημάτων και διαδικασιών που εξελίσσονται κατά τη διάρκεια της έρευνας, τη συλλογή δεδομένων, συνήθως από το φυσικό περιβάλλον των συμμετεχόντων, την επαγωγική ανάλυση των δεδομένων από επιμέρους παρατηρήσεις σε γενικότερα θέματα και την ερμηνεία των νοημάτων των δεδομένων από τον ερευνητή».

Η ποιοτική έρευνα επέτρεψε να διερευνηθεί εις βάθος ο τρόπος με τον οποίο τρεις διαφορετικοί πολιτιστικοί οργανισμοί- ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αλισσαίων Πείρος, το Messolonghi by Locals και η Κοινωφελής Επιχείρηση του Δήμου Πατρέων- αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους και διαμορφώνουν τις δράσεις τους υπό το πρίσμα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Η χρήση αυτής της μεθοδολογικής προσέγγισης κρίθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς ανέδειξε τις στρατηγικές που εφαρμόζουν οι συγκεκριμένοι φορείς για να εξασφαλίσουν την βιωσιμότητά τους και να συμβάλλουν στην κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική αναγέννηση του τόπου τους.

Για τη συλλογή των δεδομένων επιλέχθηκαν οι ημιδομημένες συνεντεύξεις σε βάθος. Προηγήθηκε η δημιουργία ενός οδηγού ερωτήσεων, ο κορμός του οποίου θίγει τα ερευνητικά ερωτήματα της ενότητας 3.1, χωρίς να περιορίζεται η ελευθερία των συμμετεχόντων να εκφράζουν την άποψή τους μέσα από την εμπειρία τους. Επιπλέον, η χρήση του οδηγού δίνει στον ερευνητή/τρια τη δυνατότητα για επιπλέον διευκρινιστικές ερωτήσεις, ώστε να εμβαθύνει στα ζητήματα που αναδύονται κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (Creswell, 2014).

Η επιλογή της ποιοτικής έρευνας με τη χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων δεν αρκείται σε μία απλή παρουσίαση των πολιτιστικών φορέων, αλλά παρουσιάζει πως οι δράσεις τους συνδέονται με την Κοινωνική Οικονομία. Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, καθώς και η διαδικασία για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων.

3.3 Δειγματοληψία, συμμετέχοντες και διαδικασία συλλογής δεδομένων

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε δείγμα από τρεις πολιτιστικούς φορείς, οι οποίοι συνδέονται με το πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και των οποίων οι δράσεις έχουν έντονο φεστιβαλικό χαρακτήρα. Οι φορείς αυτοί είναι το Messolonghi by Locals, με έδρα το Μεσολόγγι, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αλισσαίων «Πείρος» που δραστηριοποιείται στο χωριό Άνω Αλισσός σε απόσταση 25 χλμ. από το κέντρο της Πάτρας,

καθώς και η Κοινωφελής Επιχείρηση του Δήμου Πατρέων. Η επιλογή των συγκεκριμένων φορέων δεν ήταν τυχαία, καθώς αποσκοπούσε να διερευνηθούν οι διαφορετικές μορφές οργάνωσης, από ένα μικρό τοπικό σύλλογο έως τον μεγαλύτερο καρναβαλικό θεσμό της Ελλάδας.

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν πέντε ημιδομημένες συνεντεύξεις:

- μία συνέντευξη με τον ιδρυτή του Messolonghi by Locals,
- τρεις συνεντεύξεις με τον Πρόεδρο, τη Γραμματέα και ένα μέλος του Πολιτιστικού Συλλόγου Αλισσαίων «Πείρος»
- μία συνέντευξη με αναπληρωματικό μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Κοινωφελούς Επιχείρησης του Δήμου Πατρέων, που φέρει την ευθύνη για την οργάνωση του Πατρινού Καρναβαλιού.

Για κάθε φορέα επιλέχθηκαν συμμετέχοντες με κεντρικό ρόλο στη λειτουργία των εγχειρημάτων, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί μία σφαιρική εικόνα από τις απαρχές της λειτουργίας τους μέχρι την πρόσφατη πορεία τους. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν είτε διά ζώσης είτε τηλεφωνικά, ανάλογα με τη διαθεσιμότητα των συμμετεχόντων, και διήρκησαν από 40 έως 50 λεπτά. Πριν την διεξαγωγή των συνεντεύξεων, οι συμμετέχοντες είχαν ενημερωθεί για το περιεχόμενο των ερωτήσεων και έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για την ηχογράφηση, γεγονός που συνέλαβε στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης. Και στις τρεις περιπτώσεις, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν χωρίς έντονο περιορισμό χρόνου, με αποτέλεσμα οι συμμετέχοντες να εκφράζονται ελεύθερα και να μοιράζονται αρκετές λεπτομέρειες από την λειτουργία των οργανισμών.

3.4. Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων βασίστηκε στην ποιοτική επεξεργασία του περιεχομένου των συνεντεύξεων, με στόχο την λεπτομερή καταγραφή, κατανόηση των απόψεων και των πρακτικών των συμμετεχόντων σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης (Creswell, 2014· Ισάρη & Πούρκος, 2015). Μετά το τέλος κάθε συνέντευξης, γινόταν η απομαγνητοφώνηση και τα κείμενα διαβάστηκαν επανειλημμένα, έτσι ώστε να γίνει ξεκάθαρη η συνολική εικόνα του υλικού και να εντοπιστούν τα καίρια σημεία που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της έρευνας,

Έπειτα, πραγματοποιήθηκε κωδικοποίηση δεδομένων, κατά τη διαδικασία της οποίας εντοπίστηκαν φράσεις και αποσπάσματα που απαντούσαν στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν (κίνητρα δημιουργίας των εγχειρημάτων, συμμετοχή τοπικής κοινωνίας, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη, κοινωνικό αντίκτυπο, βιωσιμότητα και προκλήσεις κ.α.). Οι επιμέρους θεματικές που προέκυψαν, συνδέθηκαν με τα ερευνητικά ερωτήματα και το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, γεγονός που συνέβαλλε τόσο στην κατανόηση της φυσιογνωμίας κάθε φορέα όσο και στη συγκριτική ανάλυση των τριών περιπτώσεων.

3.5 Εγκυρότητα και αξιοπιστία και περιορισμοί της ποιοτικής έρευνας

Στην παρούσα μελέτη, η χρήση του οδηγού της ημιδομημένης συνέντευξης για όλους τους συμμετέχοντες, η προσαρμογή ερευνητικών ερωτήσεων ανάλογα τον φορέα με τον οποίο διενεργείται η συνέντευξη, η απομαγνητοφώνηση και η επεξεργασία του υλικού, συνέλαβαν δραστικά στην εγκυρότητα και αξιοπιστία της εν λόγω έρευνας. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το γεγονός ότι οι συνεντευξιαζόμενοι έχουν πλήρη γνώση και ενεργό ρόλο στη λειτουργία των φορέων, γεγονός που συνέβαλλε στη συλλογή ουσιαστικών και κατάλληλων πληροφοριών.

Από την άλλη πλευρά, η ποιοτική έρευνα παρουσιάζει και ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, το δείγμα είναι αρκετά μικρό, αποτελείται από πέντε συμμετέχοντες που προέρχονται από τρεις πολιτιστικούς φορείς, γεγονός που δεν επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Επιπρόσθετα, τα δεδομένα βασίζονται σε προσωπικές εμπειρίες και αφηγήσεις των συμμετεχόντων, με αποτέλεσμα το δείγμα να μην εκφράζει απόλυτα το σύνολο των μελών που συμμετέχουν στα εγχειρήματα. Ωστόσο, παρά τους περιορισμούς, η έρευνα προσφέρει χρήσιμα ποιοτικά δεδομένα για την σύνδεση των φορέων με τις αρχές της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αλλά και τη συμβολή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της τοπικής κοινότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Παρουσίαση και ανάλυση ευρημάτων

4.1 Εισαγωγή στα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας.

Τα βασικά ευρήματα της ποιοτικής έρευνας προέκυψαν έπειτα από την πραγματοποίηση ημιδομημένων συνεντεύξεων με τρεις πολιτιστικούς συλλόγους : Τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αλισσαίων «Πείρος», το Messolonghi by locals και την Κοινωφελή Επιχείρηση του Δήμου Πατρέων, η οποία έχει αναλάβει τη διοργάνωση του Πατρινού Καρναβαλιού. Αρχικά, έγινε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, η καταγραφή και επαναλαμβανόμενη ανάγνωση του υλικού. Στη συνέχεια, έγινε ομαδοποίηση δεδομένων σε θεματικές ενότητες που είναι συναφείς με τα ερευνητικά ερωτήματα που παρουσιάστηκαν στο τρίτο κεφάλαιο.

Οι θεματικές ενότητες που αναδύθηκαν, αφορούν την αποστολή και τα κίνητρα δημιουργίας των εγχειρημάτων, τις μορφές συμμετοχής σε αυτά, την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική απήχηση στην τοπική κοινωνία, καθώς και τη βιωσιμότητα και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί . Παρά τις διαφορές που παρατηρούνται στο μέγεθος της σύστασής τους, στη θεσμική/οργανωτική λειτουργία και στο αντικείμενο το δράσεων, και οι τρεις φορείς αντιμετωπίζουν τις διάφορες μορφές τέχνης και τα φεστιβάλ ως βασικά συστατικά αναγέννησης της τοπική κοινωνίας, αναδεικνύοντας τη συλλογική δράση και την κοινωνική ωφέλεια.

4.2 Τα κίνητρα δημιουργίας και τρόποι συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας

Τα κίνητρα δημιουργίας και ανάπτυξης των πολιτιστικών φορέων προέκυψαν από την ανάγκη της πολιτισμικής ενδυνάμωσης των τοπικών κοινωνιών και την επιθυμία για συμμετοχή των κατοίκων στα πολιτιστικά δρώμενα. Στην περίπτωση του Πολιτιστικού Συλλόγου Αλισσαίων «Πείρος», που μετράει ήδη δέκα χρόνια επιτυχημένης πορείας, βασική επιδίωξη ήταν η αναβάθμιση των χωριών Άνω και Κάτω Αλισσού, καθώς και η διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πρόεδρος του Συλλόγου, «σκοπός του Πολιτιστικού Συλλόγου ήταν να υπάρχει μία πολιτισμική αναβάθμιση των χωριών μας [...] και γενικά να έχουμε μία αναβάθμιση στην περιοχή μας και στην ποιότητα της ζωής των ανθρώπων μέσα από τον πολιτισμό και την παράδοση»

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος αφουγκράστηκε τη σύγχρονη πραγματικότητα των νέων ατόμων. Σε μία εποχή κυριαρχίας των social media , η οποία έχει αντικαταστήσει τη διά ζώσης επαφή με την ψηφιακή, ο Πολιτιστικός Σύλλογος έθεσε ως κύρια προτεραιότητά του τη συμμετοχή των

νέων στις δράσεις του. Μέσα από το χορευτικό τμήμα αλλά και μέσα από εξωστρεφείς δράσεις και εκδηλώσεις που θα έκαναν το χωριό πιο ορατό, έθεσε ως βασική επιδίωξη τη συμμετοχή των νέων ατόμων. Επιπλέον, η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας είναι ανοιχτή και ενεργή, καθώς οι δράσεις είναι σε όλους προσβάσιμες και περιλαμβάνουν ποικίλες δραστηριότητες όπως πανηγύρια, θέατρο, θερινό κινηματογράφο και διάφορες άλλες συλλογικές δράσεις, στις οποίες οι κάτοικοι μπορούν είτε να παρευρεθούν είτε να συμμετέχουν εθελοντικά.

Όσον αφορά τον Μη Κυβερνητικό Οργανισμό Messolonghi by Locals, το κίνητρο συνδέεται τόσο με την ανάγκη για την ανάδειξη της πόλης του Μεσολογγίου, όσο και με την προσωπική ανάγκη των ιδρυτών να επιστρέψουν και να επενδύσουν στον τόπο που αγαπάνε και έχουν μεγαλώσει. Η τοπική κοινότητα συμμετέχει έντονα στη συνδιαμόρφωση των δράσεων. Ο τοπικός κόμβος (Local Hub) είναι μια πρωτοβουλία του φορέα, ένας κοινωνικοπολιτιστικός χώρος, όπου οι κάτοικοι μοιράζονται γνώσεις, εμπειρίες και συμβάλλουν στη διαμόρφωση εναλλακτικών προτάσεων για διάφορες δράσεις του οργανισμού.

Η ανάπτυξη και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του Πατρινού Καρναβαλιού αποτελεί το βασικό κίνητρο της δημιουργίας της Κοινωφελούς Επιχείρησης του Δήμου Πατρέων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η συμμετοχική διάσταση της τοπικής κοινότητας είναι εξαιρετικά έντονη. Στο πατρινό καρναβάλι συμμετέχει εξαιρετικά μεγάλος αριθμός πληρωμάτων, συλλογικοτήτων, πολιτών και εθελοντών, γεγονός που καθιστά τον θεσμό ζωντανό παράδειγμα πολιτιστικής δράσης.

Βάσει των ευρημάτων, διαπιστώνεται ότι κοινή αιτία για τη δημιουργία των εγχειρημάτων είναι η ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας. Παράλληλα, η συμμετοχή της τοπικής κοινότητας δεν έχει απλά συμβολικό ρόλο, αλλά αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη συνέχεια των δράσεων τους.

4.3. Κοινωνικός, πολιτιστικός και οικονομικός αντίκτυπος των δράσεων

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η αποστολή και των τριών φορέων είναι η ανάδειξη και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, από τα ευρήματα των συνεντεύξεων προκύπτει πως ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή των φορέων στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του τόπου.

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αλισσαίων Πείρος ανταποκρίνεται άμεσα και προσπαθεί να δώσει λύσεις, σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, σε διάφορα αναδυόμενα προβλήματα της τοπικής κοινότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η εμπλοκή του συλλόγου με συστηματικές αιτήσεις προς τον Δήμο, που διαβιβάζουν τα αιτήματα των κατοίκων για θέματα όπως η επαρκής λειτουργία του βιολογικού καθαρισμού, η διαχείριση αδέσποτων ζώων κ.α. Ο Σύλλογος, επίσης, αναλαμβάνει την διοργάνωση κοινωνικών δράσεων, όπως αιμοδοσία, ημερίδες για θέματα υγείας, ημερίδες για διαχείριση των αδέσποτων, καθαρισμός θαλασσών κ.α. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Σύλλογος μεριμνά ιδιαίτερα για άτομα, όπως ηλικιωμένοι ή άτομα με αναπηρία που δεν έχουν εύκολη μεταφορά για να παρακολουθήσουν θέατρο ή να πάνε κινηματογράφο. Γι' αυτό τον λόγο, στο πρόγραμμά του περιλαμβάνονται τόσο η διοργάνωση θεατρικών εκδηλώσεων όσο και ο θερινός κινηματογράφος. Επιπλέον, όσον αφορά την πολιτιστική συνεισφορά, με πρωτοβουλία των μελών του Πολιτιστικού Συλλόγου, δημιουργήθηκε ένα φωτογραφικό λεύκωμα, που αποτυπώνει ιστορίες και φέρνει τους κατοίκους σε επαφή με το παρελθόν του τόπου. Τέλος, όπως επισημαίνουν τα μέλη του Συλλόγου, ο Αλισσός γίνεται σημείο συνάντησης, ιδιαίτερα το καλοκαίρι, μέσα από το πανηγύρι, τις θεατρικές παραστάσεις, τον θερινό κινηματογράφο, με αποτέλεσμα μετά το πέρας κάθε εκδήλωσης οι επιχειρήσεις της εστίασης να γεμίζουν κόσμο.

Στο Messolonghi by Locals είναι ιδιαίτερα εμφανής η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη συνδιαμόρφωση των δράσεων. Ο χώρος του Local Hub συγκεντρώνει κατοίκους, τοπικούς φορείς και άλλους ενδιαφερόμενους, προκειμένου να συζητηθούν ιδέες που αφορούν την προβολή του Μεσολογγίου, να εκφράσουν τυχόν προβληματισμούς και ενστάσεις και να προτείνουν καινοτόμες δράσεις που διαφοροποιούνται από τις ήδη υπάρχουσες. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο συνιδρυτής του Local Hub: «Αυτό που εκφράζει τις δράσεις μας είναι η συμπληρωματικότητα... Δηλαδή, δεν θέλουμε να κάνουμε απλώς μία δράση που ήδη υπάρχει αλλά να δημιουργήσουμε μία εναλλακτική πρόταση».

Όσον αφορά το πολιτιστικό αντίκτυπο, το Messolonghi by locals επιδιώκει να αναδείξει την πολιτιστική πλευρά της πόλης του Μεσολογγίου μέσα από δράσεις όπως ξεναγήσεις, εκθέσεις στον χώρο του Local Hub που φυσικά με τη διοργάνωση των φεστιβάλ. Αυτές οι πρωτοβουλίες επανανοηματοδοτούν τον τόπο, καθώς βοηθούν τους κατοίκους και τους επισκέπτες να δουν τον Μεσολόγγι όχι μόνο σαν έναν ιστορικό τόπο με έντονη φυσική ομορφιά, αλλά παράλληλα

διαμορφώνουν την αντίληψη πως η πόλη αποτελεί ζωντανό οργανισμό πολιτιστικής παραγωγής.

Η συνεισφορά του οργανισμού στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης αποδεικνύεται έμπρακτα μέσα από την αύξηση της επισκεψιμότητας και τη δημιουργία νέων ευκαιριών για συνεργασίες. Οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν ότι οι πολιτιστικές δράσεις αποτελούν πόλο έλξης για τους τουρίστες, γεγονός που αποδεικνύεται και από τις επενδύσεις στον ξενοδοχειακό κλάδο. Εκτός αυτού, κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων, παρατηρείται αυξημένη κίνηση στα μαγαζιά εστίασης, σε τοπικές επιχειρήσεις και σε ξενοδοχεία.

Η Κοινωφελής Επιχείρηση του Δήμου Πατρέων, παρουσιάζει έντονο πολιτιστικό αντίκτυπο λόγω της ιστορικότητας και της μεγάλης κλίμακας του Πατρινού Καρναβαλιού. Ο θεσμός συμβάλλει άρρηκτα στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς μέσα από τη διοργάνωσή του διατηρείται ο παραδοσιακός του χαρακτήρας και αναπαράγονται έθιμα και συμβολισμοί που συνδέονται άμεσα με την ιστορία της πόλης. Ειδικά, μέσα από το παιχνίδι του κρυμμένου θησαυρού, οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να ανακαλύψουν παραδοσιακά αντικείμενα, να ξεναγηθούν σε άγνωστα σημεία της πόλης και να μάθουν ιστορίες του παρελθόντος, που οδήγησαν στη σύγχρονη ταυτότητα της πόλης.

Εξίσου έντονο είναι το κοινωνικό αποτύπωμα του καρναβαλιού. Στις παρελάσεις συμμετέχει μεγάλος αριθμός πληρωμάτων, εθελοντών, καλλιτεχνών και έτσι δημιουργούνται σχέσεις και συνεργασίες, ο οποίες μπορούν να διατηρηθούν και μετά το πέρας των εκδηλώσεων. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συνεισφορά των πληρωμάτων στην τοπική κοινωνία. Κάθε χρόνο, πριν την κορύφωση των εκδηλώσεων, τα πληρώματα καλούν τα μέλη τους να συμμετέχουν σε εθελοντική αιμοδοσία. Κάθε χρόνο, η προσέλευση του κόσμου για εθελοντική αιμοδοσία είναι μεγάλη και συγκεντρώνονται πολλές φιάλες αίματος που διανέμονται στα νοσοκομεία. Αυτή η δράση δηλώνει έμπρακτα τον αλληλέγγυο χαρακτήρα των ατόμων και το έντονο αίσθημα κοινωνικής προσφοράς. Από την άλλη πλευρά, μέσα από δράσεις, ιδίως του Κρυμμένου Θησαυρού, όπου διοργανώνονται παντομίμες, θεατρικά σκετς και μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις, πολλοί συμμετέχοντες ανακάλυψαν το καλλιτεχνικό τους ταλέντο, το οποίο για ορισμένους αποτέλεσε και μία επαγγελματική δίοδο. Το αποτέλεσμα του κοινωνικού αντίκτυπου συνδέεται και με τη σχετική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή στα φεστιβάλ συνδέεται άμεσα με το κοινωνικό κεφάλαιο και την ατομική ευημερία (Ahn et al.,2023·Brownnett,2018).

4.4 Βιωσιμότητα και προκλήσεις των πολιτιστικών εγχειρημάτων

Παρά το έντονο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό αντίκτυπο η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των εγχειρημάτων δεν είναι δεδομένη. Γι' αυτό τον λόγο και οι τρεις φορείς διεκδικούν τη χρηματοδότηση από διάφορες πηγές, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συνέχεια της λειτουργίας τους και να μπορούν να ανταπεξέρχονται στις προκλήσεις και τα εμπόδια που ελλοχεύουν.

Από τις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους του Messolonghi by Locals και του Πολιτιστικού Συλλόγου Αλισσαίων «Πείρος», προκύπτει πως ο τρόπος προσέλκυσης πηγών χρηματοδότησης είναι κοινός. Η εύρεση χορηγών, οι δωρεές μελών, η επιδίωξη για νέες συνεργασίες, η ενδελεχής ενημέρωση για νέα προγράμματα χρηματοδότησης (π.χ. προγράμματα ΕΣΠΑ) αποτελούν τις βασικές πηγές. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζουν σύμφωνα με τα λεγόμενά τους

Όμως, στην περίπτωση της Κοινωφελούς Επιχείρησης του Πατρινού Καρναβαλιού οι προκλήσεις που αφορούν την εξασφάλιση χρηματοδότησης, είναι πολύ μεγαλύτερες. Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο του Πατρινού Καρναβαλιού, η εξασφάλιση χρηματοδότησης είναι δυσεύρετη, καθώς πλέον η επιχορήγηση βασίζεται μόνο στο ποσό που θα διαθέσει η δημοτική αρχή και η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος. Τα προηγούμενα έτη το Πατρινό Καρναβάλι επιχορηγούνταν από το Υπουργείο Πολιτισμού, αλλά πλέον η τακτική αυτή έχει πάψει. Επίσης, σύμφωνα με τα λεγόμενα του συνεντευξιαζόμενου, η δημοτική αρχή δεν δέχεται χορηγίες από επιχορηγήσεις ούτε δωρεές των απλών πολιτών. Οπότε, όλα τα έσοδα προκύπτουν από το ποσό που διατίθενται από τα άτομα που θέλουν να συμμετέχουν στην παρέλαση του καρναβαλιού και από τα ποσά των προαναφερθέντων αρχών.

Τα παραπάνω ευρήματα συνδέονται με τη βιβλιογραφική αναφορά που εντοπίζεται στην απολογιστική έκθεση του Υπουργείου Πολιτισμού για τα έτη 2015-2019, όπου υποστηρίζεται ότι η βιωσιμότητα των πολιτιστικών φορέων εξασφαλίζεται όταν υπάρχουν συνεργασίες με την τοπική κοινωνία, πρόσβαση σε χρηματοδοτικά εργαλεία και σταθερές δομές οργάνωσης. (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019)

4.5 Σύνοψη των βασικών χαρακτηριστικών εγχειρημάτων της πρωτογενούς έρευνας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται συνοπτικά, σε μορφή πίνακα, τα βασικά στοιχεία που προκύπτουν από τις συνεντεύξεις των τριών πολιτιστικών φορέων. Ο πίνακας συγκεντρώνει τις πληροφορίες ανά φορέα και ανά θεματικό άξονα (κίνητρα δημιουργίας, πηγές χρηματοδότησης, κοινωνικό αντίκτυπο κ.α.) ώστε να διευκολύνεται η σύγκριση.

Μεταβλητές	Πολιτιστικός Σύλλογος Αλίσσαίων «Πείρος»	Messolonghi by Locals	Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Πατρέων
Κίνητρα Δημιουργίας	- πολιτισμική αναβάθμιση των χωριών Άνω και Κάτω Αλίσσος - βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων - διατήρηση τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	- ανάδειξη της πόλης του Μεσολογγίου - επιστροφή των νέων στον τόπο καταγωγής τους	διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του Πατρινού Καρναβαλιού
Συμμετοχή τοπικής κοινότητας	ανοιχτή και ενεργή συμμετοχή μέσα από το θέατρο, τον κινηματογράφο, το χορευτικό τμήμα και την εθελοντική προσφορά των κατοίκων	συνδιαμόρφωση δράσεων μέσα από τοLocal Hub. Κάτοικοι και τοπικοί φορείς προτείνουν ιδέες, προτάσεις και προβληματισμούς	μαζική συμμετοχή (μεγάλος αριθμός πληρωμάτων, εθελοντών και πολιτών)
Κοινωνικός αντίκτυπος	δράσεις όπως αιμοδοσία, ημερίδες για θέματα υγείας, παρεμβάσεις για τοπικά προβλήματα και μέριμνα για ηλικιωμένους και άτομα με ειδικές ανάγκες συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή	δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης, συλλογική δράση και συμμετοχή, δημόσιος διάλογος για θέματα που αφορούν την πόλη συμβάλλουν στην ουσιαστική επαφή των κατοίκων με τον τόπο τους	μέσω των κανιβαλικών εκδηλώσεων δίνεται η ευκαιρία για συλλογική έκφραση, κοινωνική συμμετοχή, ενδυνάμωση της τοπικής ταυτότητας

Νικολέττα Κωνσταντίνου, Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Πολιτιστικός αντίκτυπος	- ανάδειξη τοπικής παράδοσης και μνήμης από τη συλλογή του φωτογραφικού λευκώματος, - πολιτιστικές εκδηλώσεις και εξωστρέφεια που διασφαλίζουν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	ξεναγήσεις, εκθέσεις φεστιβάλ και εναλλακτικές πολιτιστικές δράσεις συμβάλλουν στην επανανοηματοδότηση της πόλης προωθώντας την πολιτιστική της ταυτότητα	Διατήρηση ενός ιστορικού πολιτιστικού θεσμού με υψηλή αναγνωσιμότητα σε εθνικό πάεπίπεδο
Οικονομικός αντίκτυπος	- αύξηση της επισκεψιμότητας λόγω των ποικίλων πολιτιστικών δράσεων - οικονομική ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων	- αύξηση της επισκεψιμότητας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους αλλά κυρίως τον Αύγουστο λόγω του φεστιβάλ «Το Μεσολόγγι των ντόπιων» - οικονομική ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων - νέες επενδυτικές ευκαιρίες και συνεργασίες	- μεγάλη προσέλευση επισκεπτών από διάφορες περιοχές της Ελλάδας - οικονομική ενίσχυση τοπικών επιχειρήσεων
Βιωσιμότητα / προκλήσεις	η εθελοντική προσφορά, οι δωρεές οι διαρκείς συνεργασίες με τοπικούς φορείς, οι χορηγίες και η διαρκής αναζήτηση πηγών χρηματοδότησης αποτελούν παράγοντες για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του εγχειρήματος αλλά παράλληλα και	οι επιχορηγήσεις από δημόσιους φορείς, οι χορηγίες από ιδιώτες αναζήτηση νέων συνεργασιών και δωρεές των μελών αποτελούν τα κύρια χρηματοδοτικά εργαλεία για τη βιωσιμότητα του οργανισμού αλλά η εύρεσή τους είναι και η μεγαλύτερη πρόκληση	Έντονες χρηματοδοτικές δυσκολίες λόγω μη επαρκών μέτρων στήριξης από τη δημοτική αρχή και το Υπουργείο Πολιτισμού

	τη μεγαλύτερη πρόκληση		
--	------------------------	--	--

Πίνακας 4.1: Βασικά χαρακτηριστικά εγχειρημάτων της πρωτογενούς έρευνας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συμπεράσματα – Προτάσεις

5.1. Συζήτηση βασικών ευρημάτων σε σχέση με το θεωρητικό πλαίσιο

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η σύνδεση των βασικών ευρημάτων της παρούσας μελέτης με το θεωρητικό πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, καθώς και με τη διεθνή βιβλιογραφία για τον ρόλο της τέχνης και των φεστιβάλ στην τοπική ανάπτυξη, στην κοινωνική καινοτομία και κοινωνική συνοχή. Τα πρωτογενή δεδομένα προέρχονται από τις πέντε ημιδομημένες συνεντεύξεις με εκπροσώπους του Πολιτιστικού Συλλόγου Αλισσαίων «Πείρος», του οργανισμού Messolonghi by Locals, καθώς και της Κοινωφελούς Επιχείρησης του Δήμου Πατρέων, ενώ τα δευτερογενή δεδομένα προέρχονται από την παρουσίαση μελετών περίπτωσης εγχειρημάτων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε Ελλάδα και εξωτερικό. Η συζήτηση που διεξάγεται, έχει ως στόχο να εξετάσει κατά πόσο τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ή διαφοροποιούν τα αποτελέσματα των προγενέστερων μελετών.

5.1.1 Κίνητρα δημιουργίας και πολιτιστική ταυτότητα.

Κοινό σημείο και των τριών εξεταζόμενων εγχειρημάτων αποτελεί η ανάγκη για την ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αλισσαίων «Πείρος» δημιουργήθηκε με σκοπό την πολιτιστική αναβάθμιση των χωριών Άνω και Κάτω Αλισσού, τη βελτίωση της ζωής των κατοίκων και τη διατήρηση της τοπικής παράδοσης. Στο Messolonghi by Locals, η πολιτιστική δράση συνδέεται με την επιστροφή των νέων ανθρώπων στον τόπο καταγωγή τους και με την επιθυμία να αναδειχθεί η πόλη του Μεσολογγίου, μέσα από εναλλακτικές βιωματικές εμπειρίες. Η Κοινωφελής Επιχείρηση του Δήμου Πατρέων, όντας αρμόδια για τη διεξαγωγή του Πατρινού Καρναβαλιού, επιδιώκει τη διατήρηση ενός πολιτιστικού θεσμού, ο οποίος αποτελεί την ταυτότητα της πόλης.

Τα ευρήματα συγκλίνουν με την προσέγγιση των Lekakis & Dragouni (2020), σύμφωνα με την οποία, η πολιτιστική κληρονομιά δεν αποτελεί απλώς έναν τουριστικό πόρο, αλλά ως ένα κοινωνικό αγαθό που συνεισφέρει στην ενδυνάμωση της σχέσης των κατοίκων με τον τόπο. Η σύγκλιση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση του «Πείρου», όπου η δημιουργία φωτογραφικού λευκώματος και η διοργάνωση τοπικών δράσεων ενισχύουν τη συλλογική μνήμη. Αντίστοιχα, στην περίπτωση του Messolonghi by locals η πολιτιστική ταυτότητα της πόλης αναδεικνύεται μέσα από ξεναγήσεις, εκθέσεις, συναντήσεις στο Local Hub και το φεστιβάλ «Το Μεσολόγγι των ντόπιων». Τέλος, οι αρμόδιοι του Πατρινού Καρναβαλιού επιλέγουν να επαναφέρουν τη συλλογική μνήμη και να συστήσουν ξανά στο κοινό την πόλη της Πάτρας μέσα από περιπάτους σε άγνωστα σημεία της κατά την περίοδο διεξαγωγής του Κρυμμένου Θησαυρού.

Παρόμοια είναι η διαπίστωση σε δευτερογενείς μελέτες περίπτωσης. Το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ», επιδιώκει την προστασία των αρχαίων θεάτρων μέσα από τη συμμετοχή των πολιτών, των τοπικών αρχών και επιχειρήσεων, μετατρέποντας την πολιτιστική κληρονομιά σε ζωτικό χώρο συνεργασίας με φόντο την τοπική ανάπτυξη. Το Edinburgh International Festival, κατάφερε σε βάθος χρόνου να αναδείξει την ταυτότητα του Εδιμβούργου ως την «πόλη των φεστιβάλ» ενώ το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης αποτελεί σταθερό σημείο συνάντησης για την ανάδειξη της κινηματογραφικής ζωής της πόλης και της χώρας. Η σύγκριση δείχνει ότι η πολιτιστική ανάπτυξη μπορεί να ξεκινήσει μέσα από τοπικές κοινοτικές πρωτοβουλίες μέχρι θεσμοποιημένες οργανωτικές δομές. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται με την προσέγγιση του OECD (2023), ο οποίος εντάσσει στο πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας

Οικονομίας, όχι μόνο τις τυπικές κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά και μικρές κοινοτικές πρωτοβουλίες.

5.1.2 Συμμετοχή της τοπικής κοινότητας και κοινωνική καινοτομία.

Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας αποτελεί βασική προϋπόθεση και για τα τρία εγχειρήματα, ωστόσο δεν έχει την ίδια μορφή σε κάθε περίπτωση. Στον Πολιτιστικό Σύλλογο Αλισσαίων «Πείρος», οι κάτοικοι συμμετέχουν ως μέλη, εθελοντές και συντελεστές στις πολιτιστικές και κοινωνικές δράσεις. Στην περίπτωση του Messolonghi by Locals, οι κάτοικοι δεν γίνονται απλώς αποδέκτες των πολιτιστικών προϊόντων, αλλά συμμετέχουν ενεργά στη συνδιαμόρφωση δράσεων, προτείνουν ιδέες, ανταλλάσσουν απόψεις και προβληματισμούς. Στο Πατρινό Καρναβάλι η συμμετοχή είναι μαζική και εκδηλώνεται μέσα τις ομάδες, τα πληρώματα, τους εθελοντές, τους καλλιτέχνες και το κοινό.

Τα παραπάνω ευρήματα συνδέονται με τη βιβλιογραφία για την κοινωνική καινοτομία. Όπως υποστηρίζουν οι Moulart et al. (2013), η κοινωνική καινοτομία δεν περιορίζεται στη δημιουργία καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών, αλλά συμβάλλει στη συλλογική μάθηση, αναδιαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και στην ενδυνάμωση των πολιτών. Η εθελοντική προσφορά του Πολιτιστικού Συλλόγου «Πείρος», η συνδιαμόρφωση των δράσεων στον κόμβο του Local Hub και η συλλογική προσπάθεια για τη δημιουργία πληρωμάτων του Πατρινού Καρναβαλιού μπορούν να θεωρηθούν πρακτικές κοινωνικής καινοτομίας.

Όσον αφορά τις δευτερογενείς μελέτες περίπτωσης, το «ΔΙΑΖΩΜΑ» εφαρμόζει καινοτόμες πρακτικές μέσα από συνεργατικές πολιτιστικές διαδρομές, ψηφιακές ξεναγήσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα, συνδέοντας την τεχνολογία με τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών. Το Circus Harmony χρησιμοποιεί την τέχνη του τσίρκου ως καινοτόμο εργαλείο κοινωνικής παρέμβασης με στόχο την υποστήριξη ευάλωτων ατόμων. Το Edinburgh International Festival, αντίστοιχα, καλεί το κοινό να συμμετέχει στη συνδιαμόρφωση των δράσεών του και εφαρμόζει πολιτικές ανοιχτής πρόσβασης στις εκδηλώσεις του, όπως οι δωρεάν καλλιτεχνικές εκδηλώσεις κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Οι περιπτώσεις αυτές επιβεβαιώνουν ότι η πολιτιστική δράση πλησιάζει περισσότερο τις αρχές της ΚΑΛΟ, όταν μετατρέπει τους συμμετέχοντες από παθητικούς θεατές σε φορείς γνώσης και συνεργασίας. Η συμμετοχή, ωστόσο, δεν θα πρέπει να αξιολογείται αποκλειστικά από τον αριθμό των παρευρισκόμενων, αλλά και με βάση το βάθος της εμπλοκής των πολιτών στο σχεδιασμό, στην λήψη αποφάσεων και στην υλοποίηση των δράσεων.

5.1.3 Κοινωνικός αντίκτυπος.

Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας αναδεικνύουν την συμβολή του πολιτισμού στη δημιουργία κοινωνικής αξίας. Στην περίπτωση του τοπικού Πολιτιστικού Συλλόγου «Πείρος», ο πολιτισμός συνδέεται με την κοινωνική μέριμνα, την αιμοδοσία, την ενημέρωση για θέματα υγείας και την αντιμετώπιση τοπικών προβλημάτων. Το Messolonghi by Locals δημιουργεί χώρους ανοιχτού διαλόγου, ενισχύοντας τις σχέσεις εμπιστοσύνης και τη δυνατότητα των κατοίκων να εκφράζουν προτάσεις για την πόλη τους. Το Πατρινό Καρναβάλι, μέσα από τα πληρώματα και τις διάφορες κοινωνικές δράσεις, δημιουργεί δίκτυα συνεργασίας, ευκαιρίες καλλιτεχνικής έκφρασης και πρακτικές κοινωνικής συνεισφοράς, όπως η εθελοντική αιμοδοσία. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τους Arcodia και Whitford (2006), οι οποίοι συνδέουν τη συμμετοχή στα φεστιβάλ με την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου. Παράλληλα, ευθυγραμμίζονται και με τα αποτελέσματα των μελετών των Ahn et al. (2023) και Brownnett (2018), σύμφωνα με τις οποίες η συμμετοχή σε πολιτιστικές δράσεις ενισχύει το κοινωνικό κεφάλαιο και ενδυναμώνει τις κοινωνικές σχέσεις.

Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και από τη δευτερογενή μελέτη περίπτωσης του Circus Harmony. Μέσα από το πρόγραμμα Peace through Pyramid, επιτυγχάνεται η κοινωνική συνοχή, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να λειτουργούν ως μία πυραμίδα συνεργασίας και αλληλεγγύης ανεξάρτητα από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονται. Για ορισμένους συμμετέχοντες, η εμπειρία αυτή εξελίχθηκε και σε επαγγελματική διέξοδο. Από την άλλη πλευρά, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, μέσα από τα εργαστήρια, τις προβολές για παιδιά και μέσα από τα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ των επαγγελματιών του χώρου, ενισχύει τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό του ρόλο. Οι περιπτώσεις αυτές λειτουργούν συμπληρωματικά με τα πρωτογενή ευρήματα, δείχνοντας ότι η κοινωνική αξία ενισχύεται όταν η καλλιτεχνική εμπειρία συνδυάζεται με τη μάθηση, τη δικτύωση και τις πρακτικές συμπερίληψης.

Ωστόσο, δεν προκύπτει άμεσα η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Ένα φεστιβάλ μπορεί να ενισχύει τη σύνδεση μεταξύ των ομάδων, χωρίς ωστόσο να προσεγγίζει άτομα που παραμένουν αποκλεισμένα από το κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι. Η παρούσα έρευνα δεν διαθέτει επαρκή στοιχεία για την προσβασιμότητα όλων των κοινωνικών ομάδων. Επομένως, η κοινωνική συνοχή θα πρέπει να αξιολογείται με βάση την ουσιαστική ένταξή τους και όχι έχοντας ως βάση αποκλειστικά τον αριθμό των συμμετεχόντων.

5.1.4 Πολιτιστικός αντίκτυπος και πολιτιστική υποδομή.

Τα πρωτογενή ευρήματα δείχνουν πως οι πολιτιστικές δράσεις δεν συμβάλλουν απλώς στη διατήρηση των εθίμων αλλά επηρεάζουν τη σύνδεση των κατοίκων με τον τόπο τους. Ο σύλλογος «Πείρου» συγκεντρώνει φωτογραφικό υλικό και διοργανώνει εκδηλώσεις που επαναφέρουν το παρελθόν στη σύγχρονη ζωή της κοινότητας. Το Messolonghi by Locals οργανώνει εναλλακτικές πολιτιστικές δράσεις που επανανοηματοδοτούν την ταυτότητα της πόλης, πέρα από τη μονοδιάστατη αντίληψη ως τόπου ιστορικού παρελθόντος. Από την άλλη πλευρά, το Πατρινό Καρναβάλι ενεργοποιεί δρόμους, πλατείες, ιστορικά κτίρια και γειτονιές. Ειδικά, μέσα από το παιχνίδι του Κρυμμένου Θησαυρού, οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να ανακαλύψουν άγνωστες πτυχές της τοπικής ιστορίας.

Τα ευρήματα αυτά συνδέονται με την προσέγγιση των Richards και Palmer (2010), σύμφωνα με την οποία οι πολιτιστικές δράσεις επηρεάζουν την αντίληψη των ανθρώπων για την πόλη ενώ ενισχύουν το αίσθημα της συλλογικότητας. Συνδέονται επίσης και με τη νεότερη προσέγγιση της Quinn (2023), σύμφωνα με την οποία τα φεστιβάλ μπορούν να λειτουργήσουν ως πολιτιστική υποδομή. Η υποδομή αυτή, δεν αποτελείται από κτίρια και εξοπλισμό, αλλά από ιδέες, γνώσεις, πόρους, δίκτυα ανθρώπων και συνεργασιών. Υπό αυτό το πρίσμα, το δίκτυο εθελοντών του «Πείρου», το Local Hub στο Μεσολόγγι και τα καρναβαλικά πληρώματα αποτελούν μέρος της πολιτιστικής υποδομής του τόπου.

Παρόμοια, το σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ» αναπτύσσει συνέργειες και διοργανώνει εκπαιδευτικές δράσεις με στόχο τη διατήρηση των μνημείων, ενώ το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, διατηρεί την πόλη ζωντανή καθ' όλη τη διάρκεια του έτους μέσα από τη λειτουργία του Μουσείου Κινηματογράφου, τις εκπαιδευτικές δράσεις και τις επαγγελματικές συνεργασίες.

Τα παραπάνω παραδείγματα αναδεικνύουν τη διπλή όψη του πολιτιστικού αντίκτυπου. Από τη μία, οι καλλιτεχνικές δράσεις και τα φεστιβάλ λειτουργούν ως βασικός παράγοντας πολιτιστικής υποδομής, καθώς ενεργοποιούν χώρους, συνδέουν τον τόπο με τη συλλογική μνήμη, ενώνουν τους ανθρώπους και δημιουργούν δίκτυα συνεργασιών. Από την άλλη, η κριτική της Quinn (2010) για τη «φεστιβαλοποίηση» των πόλεων, υπενθυμίζει ότι η επιδίωξη προβολής και τουριστικής προσέλκυσης ενέχει τον κίνδυνο να μετατρέψει τα φεστιβάλ σε εργαλεία διαχείρισης εικόνας. Επομένως, κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή ενός στρατηγικού

σχεδίου που θα ενισχύει την ελκυστικότητα για τους επισκέπτες, χωρίς ωστόσο τα φεστιβάλ να χάνουν την καλλιτεχνική τους ταυτότητα.

5.1.5 Τοπική οικονομική ανάπτυξη και τουρισμός

Από την ανάλυση των τριών περιπτώσεων είναι εμφανές πως οι πολιτιστικές δράσεις αυξάνουν την επισκεψιμότητα και ενισχύουν την τοπική αγορά, αλλά η επίδραση διαφοροποιείται, ανάλογα με την κλίμακα και τα χαρακτηριστικά του κάθε εγχειρήματος. Στην περίπτωση του «Πείρου» η διεξαγωγή των πολιτιστικών εκδηλώσεων ενισχύει την κίνηση σε τοπικές επιχειρήσεις, ενώ το χωριό μετατρέπεται σε χώρο συνάντησης, ειδικά τους θερινούς μήνες. Στο Μεσολόγγι, οι δράσεις πολιτισμού και ιδιαίτερα το "φεστιβάλ των ντόπιων", δημιουργούν οφέλη για τους κλάδους της εστίασης και της φιλοξενίας, ενώ δημιουργούνται νέες επενδυτικές ευκαιρίες και νέα δίκτυα συνεργασιών. Αντίστοιχα, το καρναβάλι της Πάτρας, αποτελεί αναμφισβήτητα κινητήρια δύναμη οικονομικής ανάπτυξης λόγω της ευρείας κλίμακας και της υψηλής αναγνωσιμότητάς του. Η προσέγγιση αυτή συμφωνούν με τον Getz (2008), τον OECD (2022) και τους Pereira et al. (2021), οι οποίοι αναγνωρίζουν τη συμβολή των φεστιβάλ στην απασχόληση, στην ελκυστικότητα και στην τοπική οικονομία. Οι δευτερογενείς μελέτες περίπτωσης, επιβεβαιώνουν τη διαφοροποίηση μεταξύ των εγχειρημάτων: το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης λειτουργεί ως κόμβος επαγγελματικής δικτύωσης, ενώ το Edinburgh International Festival ενίσχυσε την πόλη του Εδιμβούργου, ως έναν διεθνή προορισμό για την παρακολούθηση πολιτιστικών δράσεων. Ωστόσο, από τα στοιχεία αυτά δεν αποδεικνύεται ότι τα οφέλη παραμένουν στην τοπική κοινότητα. Η οικονομική συμβολή πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με τη συμμετοχή των τοπικών επιχειρήσεων, την ποιότητα της απασχόλησης και τη διάρκεια των ωφελειών.

Η μελέτη της Quinn (2010), υπενθυμίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν πρέπει να είναι αυτοσκοπός. Η τοπική ανάπτυξη είναι βιώσιμη, όταν η οικονομική ενίσχυση λειτουργεί υποστηρικτικά προς την κοινωνική και πολιτιστική της αποστολή.

5.1.6 Βιωσιμότητα, χρηματοδότηση και συνεργασίες.

Και για τους τρεις φορείς, η εύρεση χρηματοδότησης αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος «Πείρος» και το Messolonghi by Locals στηρίζονται στην εθελοντική εργασία, στις δωρεές και στις χορηγίες. Αντίστοιχα, το Πατρινό Καρναβάλι εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους διαθέσιμους πόρους

της δημοτικής αρχής και της Περιφέρειας. Το εύρημα αυτό συνδέεται με την απολογιστική έκθεση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (2019) και με τις διαπιστώσεις του INE ΓΣΕΕ (2022) για τη σημασία της δημόσιας στήριξης των συνεργασιών και των σταθερών οργανωτικών δομών. Οι δευτερογενείς περιπτώσεις αναδεικνύουν παραδείγματα εύρεσης των πόρων: Το Διάζωμα συνδυάζει δημόσιες συμβάσεις, χορηγίες και δωρεές, το Edinburgh International Festival αντλεί έσοδα από δημόσια χρηματοδότηση, δωρεές, εισιτήρια, ενώ το Circus Harmony αξιοποιεί δημόσιους, ιδιωτικούς και κοινοτικούς πόρους.

5.1.7 Συγκριτική σύνθεση και σύνδεση με την ΚΑΛΟ

Συνολικά, τα εγχειρήματα που εξετάστηκαν, παρά τις διαφορές τους, μοιράζονται χαρακτηριστικά που συνδέονται με την ΚΑΛΟ: τη συλλογική ωφέλεια, την ενεργοποίηση των πολιτών, την εθελοντική και κοινωνική προσφορά, τις συνεργασίες, το ενδιαφέρον για την προβολή και ανάπτυξη του τόπου. Τα πρωτογενή ευρήματα των συνεντεύξεων, επιβεβαιώνονται από τη διεθνή βιβλιογραφία και τις δευτερογενείς περιπτώσεις, κυρίως ως προς την ενίσχυση της ταυτότητας, της τοπικής εξωστρέφειας και των κοινωνικών δεσμών.

Παράλληλα, η έρευνα δείχνει ότι η κοινωνική συνοχή δεν προκύπτει αυτόματα και ότι τα οικονομικά οφέλη εξαρτώνται από τη διάρκεια, την κλίμακα και τη σύνδεση με την κοινότητα. Η ουσιαστική σύνδεση προϋποθέτει προτεραιότητα στον κοινωνικό σκοπό, την κοινωνική ωφέλεια, τη λογοδοσία, τις συμμετοχικές διαδικασίες και την αξιοποίηση των πόρων προς όφελος της κοινότητας (European Commission, 2021·OECD, 2023). Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η τέχνη και τα φεστιβάλ μπορούν να λειτουργήσουν ως πεδία πολιτιστικής υποδομής, κοινωνικής καινοτομίας και βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης.

5.2. Η συμβολή της μελέτης στην κατανόηση της σχέσης τέχνης, φεστιβάλ και ΚΑΛΟ

Η βασική συμβολή της παρούσας μελέτης είναι ότι συνδυάζει στοιχεία από δεδομένα που αντλήθηκαν κατά τη διάρκεια της πρωτογενούς έρευνας με στοιχεία δευτερογενή που έχουν ήδη δημοσιοποιηθεί. Οι συνεντεύξεις με τους τρεις πολιτιστικούς φορείς αποτέλεσαν την πρωτογενή έρευνα, καθώς έδωσαν άμεσες πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας τους, τη σχέση τους με την κοινότητα και τις προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Ταυτόχρονα, η βιβλιογραφία και οι μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

αποτελέσαν τη δευτερογενή έρευνα, η οποία συνέβαλε στην ερμηνεία και τη σύγκριση των ευρημάτων του πεδίου. Με αυτόν τον τρόπο, η φωνή των ίδιων των φορέων συνομιλεί με τις διεθνείς τάσεις και τα θεωρητικά σχήματα που αναδεικνύει η βιβλιογραφία.

Σε εννοιολογικό πλαίσιο, η μελέτη της παρούσας εργασίας συμβάλλει στην κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στην τέχνη, τα φεστιβάλ και την κοινωνική οικονομία, προτείνοντας ότι δεν είναι απαραίτητο οι πολιτιστικοί φορείς να έχουν τη μορφή ενός φορέα ΚΑΛΟ για να συνδέονται με τις αρχές της. Καθοριστικό ρόλο για τη σύνδεση με την κοινωνική οικονομία διαδραματίζει η δημιουργία συλλογικού οφέλους, η συμμετοχή της κοινότητας, ο κοινωνικός σκοπός και η εφαρμογή πρακτικών συνεργασίας και αξιών αλληλεγγύης.

Σε εμπειρικό πλαίσιο, η μελέτη προσφέρει μία συγκριτική εικόνα των εγχειρημάτων διαφορετικής κλίμακας, δείχνοντας πως οι πόροι, οι μέθοδοι οργάνωσης, και η σχέση με την κοινότητα επηρεάζουν τις δυνατότητες και τις δυσκολίες τους. Η σύγκριση ανάμεσα στον Πολιτιστικό Σύλλογο Αλισσαίων «Πείρος», τον μη κυβερνητικό οργανισμό Messolonghi by Locals και του μεγάλου δημοτικού θεσμού για την υλοποίηση του Πατρινού Καρναβαλιού, αναδεικνύει πως δεν υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο φορέα της Κοινωνικής Οικονομίας.

5.3. Προτάσεις πολιτικής και πρακτικές συστάσεις

Με γνώμονα την ανάλυση των παραπάνω ευρημάτων, καθίσταται αναγκαία η πολυετής και σταθερή χρηματοδότηση των πολιτιστικών εγχειρημάτων με τοπικό και κοινωνικό αντίκτυπο. Είναι δεδομένο, πως η αποκλειστική εξάρτηση από ετήσιες προσκλήσεις αυξάνει την αβεβαιότητα και δυσχεραίνει τον στρατηγικό σχεδιασμό, που θα εξασφαλίσει τη βιωσιμότητα των εγχειρημάτων. Η πολυετής χρηματοδότηση θα πρέπει να συνδέεται με σαφείς και ρεαλιστικούς στόχους που δεν περιορίζουν την ευελιξία των εγχειρημάτων. Είναι σημαντικό, επίσης, να ενθαρρύνεται η χρηματοδότηση από διαφορετικές πηγές όπως δωρεές, χορηγίες, κρατικές επιχορηγήσεις,, με βασική προϋπόθεση την προστασία της πολιτιστικής και κοινωνικής αποστολής.

Δεύτερον, χρειάζεται να δημιουργηθούν εκ νέου ή να ενισχυθούν τα ήδη υπάρχοντα πολιτιστικά οικοσυστήματα. Η σταθερή συνεργασία ανάμεσα σε φορείς ΚΑΛΟ, πολιτιστικούς συλλόγους, σχολεία και πανεπιστήμια, δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, τοπικές επιχειρήσεις, συμβάλλει στην ενδυνάμωση των πολιτιστικών εγχειρημάτων. Τα δίκτυα αυτά θα πρέπει να

λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ώστε να υπάρχει ένας ουσιαστικός συντονισμός των δράσεων με βάση τις ανάγκες του τόπου. Με αυτόν τον τρόπο, τα δίκτυα συνεργασίας δεν αποτελούν απλώς άλλη μία χορηγία, αλλά γίνονται σταθερό μέρος της πολιτιστικής υποδομής.

Τρίτον, χρειάζεται η ενίσχυση του πεδίου πέραν της εθελοντικής συνεισφοράς της κοινότητας. Οι ανοιχτές συνελεύσεις, η δημιουργία κόμβων συνάντησης των πολιτών για τη συμμετοχή τους στη συνδιαμόρφωση των δράσεων, οι μηχανισμοί ανατροφοδότησης, μπορούν να δώσουν στους κατοίκους τη δυνατότητα να επηρεάσουν τις προτεραιότητες του φορέα. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται να δοθεί στην πρόσβαση ατόμων με αναπηρία, νέων και ηλικιωμένων, μεταναστών και ατόμων με χαμηλά εισοδηματικά κριτήρια, Μία πολιτιστική εκδήλωση δεν αρκεί να μην έχει ρητούς κανόνες αποκλεισμού. Η πραγματική συμπερίληψη κρίνεται από το αν οι άνθρωποι μπορούν πραγματικά να έχουν πρόσβαση και να συμμετέχουν στις πολιτιστικές δράσεις.

Τέταρτον, είναι σημαντικό να μετριέται η επίδραση των εγχειρημάτων σε πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο. Οι πολιτιστικοί φορείς θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν δείκτες που να αφορούν την επισκεψιμότητα, τη σταθερή συμμετοχή του κοινού, την ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, την εθελοντική και αμειβόμενη εργασία κ.α. Η συλλογή τέτοιων στοιχείων ενισχύει τη λογοδοσία των φορέων απέναντι στην κοινωνία και τους χρηματοδότες. Ταυτόχρονα, δίνει στις δημόσιες αρχές πιο σαφή εικόνα για το περιεχόμενο των δράσεων και τον αντίκτυπό τους στον πολιτισμό, την οικονομία και την κοινωνία, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις χρηματοδότησης να στηρίζονται σε τεκμηριωμένα στοιχεία και όχι μόνο στη θεωρία.

Πέμπτον, θα ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική η δημιουργία προγραμμάτων κατάρτισης και οργανωτικής ενδυνάμωσης για τα στελέχη και τους εθελοντές. Η διοίκηση ενός οργανισμού, η επικοινωνία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, η μέτρηση κοινωνικού αντικτύπου, η αναζήτηση και η εξασφάλιση χρηματοδότησης, είναι πεδία για τα οποία αρκετοί πολιτιστικοί φορείς, μικρού μεγέθους δεν έχουν γνώση. Τα πανεπιστήμια και τα δίκτυα ΚΑΛΟ, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ημερίδες και σεμινάρια, με ανοιχτό κάλεσμα στους πολιτιστικούς φορείς, με σκοπό την ενίσχυση της επαγγελματικής στελέχωσης και την αποφυγή χρονοβόρων γραφειοκρατικών διαδικασιών.

Έκτον, η τουριστική προβολή των τοπικών πολιτιστικών δράσεων χρειάζεται ισορροπία. Η προσέλκυση επισκεπτών και η αύξηση της επισκεψιμότητας είναι θεμιτοί στόχοι, ωστόσο, δεν

θα πρέπει να παραγκωνίζεται η καλλιτεχνική και δημιουργική φύση των φεστιβάλ. Οι στρατηγικές μάρκετινγκ δεν πρέπει να οδηγούν στην περιθωριοποίηση μικρότερων δράσεων, οι οποίες τείνουν να έχουν έντονο κοινωνικό χαρακτήρα αλλά μικρότερη εμπορική δυναμική. Σε αυτό το πλαίσιο, για τη χρηματοδότηση των εγχειρημάτων θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη ο κοινωνικός και πολιτιστικός χαρακτήρας τους και όχι αποκλειστικά το οικονομικό αποτέλεσμα.

Τέλος, είναι σημαντικό να διαδοθεί το θεσμικό πλαίσιο της ΚΑΛΟ και η σύνδεσή του με την πολιτιστική διαχείριση. Όπως προέκυψε μέσα από τη συνεντεύξεις, αν και υπάρχει ήδη από το 2016 νομικό πλαίσιο για την ΚΑΛΟ, οι πολιτιστικοί φορείς χρειάζονται πιο συστηματική ενημέρωση για την οργανωτική υποστήριξη, τις δυνατότητες δικτύωσης και χρηματοδότησης που προσφέρει το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ. Παρά το γεγονός ότι οι πολιτιστικοί φορείς εφαρμόζουν πρακτικές συμβατές με τις αρχές της ΚΑΛΟ, η καλύτερη ενημέρωσή τους για το πεδίο θα μπορούσε να διευκολύνει τη θεσμική ένταξη όσων το επιθυμούν. Μία τέτοια σύνδεση θα μπορούσε να αποφέρει σημαντικούς καρπούς, καθώς οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες θα αναγνωρίζονταν ως σταθεροί φορείς ανάπτυξης και όχι μόνο ως διοργανωτές εκδηλώσεων.

5.4 Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι σχετίζονται κυρίως με τη συλλογή πρωτογενών ερευνητικών δεδομένων. Συγκεκριμένα, οι ημιδομημένες συνεντεύξεις έγιναν με εκπροσώπους τριών πολιτιστικών φορέων, με αποτέλεσμα το δείγμα να είναι αρκετά μικρό και να μην εμπερικλείει μία κοινή αποδεκτή άποψη για τη λειτουργία και οργάνωση των εν λόγω εγχειρημάτων. Επιπλέον, υπάρχει γεωγραφικός περιορισμός, καθώς όλοι οι φορείς των πρωτογενών περιπτώσεων δραστηριοποιούνται στη Δυτική Ελλάδα. Δεν επιτρέπεται, επομένως, η σύγκριση με άλλες γεωγραφικές περιοχές της χώρας που έχουν διαφορετικές οικονομικές, πολιτιστικές και κοινωνικές προσλαμβάνουσες.

Ένας δεύτερος περιορισμός αφορά τη θέση των συμμετεχόντων στα εν λόγω εγχειρήματα. Οι συνεντεύξεις έγιναν σε άτομα που κατέχουν κεντρικό ρόλο στους οργανισμούς. Η επιλογή αυτή ήταν πολύτιμη, καθώς γνωρίζουν επαρκώς τη λειτουργία τους, ωστόσο οι απαντήσεις τους ίσως τόνισαν περισσότερο τις θετικές πλευρές των δράσεων τους. Η έρευνα δεν περιλαμβάνει τις απόψεις του κοινού, των εθελοντών, των καλλιτεχνών, των τοπικών επιχειρηματιών που πιθανώς αντιμετωπίζουν εμπόδια πρόσβασης και συνεργασίας. Συνεπώς,

ο κοινωνικός αντίκτυπος αποτυπώνεται κυρίως από την οπτική των φορέων και όχι από τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων μερών.

Τρίτον, η έλλειψη ποσοτικών δεδομένων επηρεάζει την αποτύπωση μίας ολοκληρωμένης εικόνας για το μέγεθος των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων. Δεν υπάρχουν ποσοτικά στοιχεία για την επισκεψιμότητα, τον κύκλο εργασιών των τοπικών επιχειρήσεων, την απασχόληση, την ισχύ των συνεργασιών κατά τη διάρκεια αλλά και την μακροπρόθεσμη περίοδο ενός φεστιβάλ.

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν μεγαλύτερο και γεωγραφικά ευρύτερο δείγμα, συμπεριλαμβάνοντας πολιτιστικούς συλλόγους, κοινωνικές επιχειρήσεις από αστικές, αγροτικές και νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας. Θα ήταν επίσης χρήσιμο, να ενταχθούν στις έρευνες οι απόψεις του κοινού, των εθελοντών, των καλλιτεχνών και των τοπικών επιχειρηματιών, έτσι ώστε να αποτυπωθεί πιο σφαιρικά ο πολιτιστικός, οικονομικός και κοινωνικός αντίκτυπος των δράσεων. Η προσθήκη ποσοτικών δεδομένων με τη χρήση ερωτηματολογίων ή στατιστικών στοιχείων για την επισκεψιμότητα, την απασχόληση, τις οικονομικές ροές, θα μπορούσε να προσφέρει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το μέγεθος και την μακροπρόθεσμη διάρκεια των πολιτιστικών δρώμενων. Τέλος, οι συγκριτικές μελέτες μεταξύ διάφορων πόλεων ή χωρών, θα επέτρεπαν την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το θεσμικό πλαίσιο, οι τοπικές πολιτικές και συνεργασίες επηρεάζουν την πορεία και ανάπτυξη των πολιτιστικών εγχειρημάτων μέσα στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Adams, E. (2026, January 19). *Circus Harmony celebrates 25 years*. *St. Louis Magazine*. <https://www.stlmag.com/family/circus-harmony-25-years/>

Ahn, Y.-J., Kang, E.M., Kiatkawsin, K., & Zielinski, S. (2023). Relationships between community festival participation, social capital, and subjective well-being in a cross-cultural context. *Healthcare*, 11(16), 2361. <https://doi.org/10.3390/healthcare11162361>

Arcodia, C., & Whitford, M. (2006). *Festival attendance and the development of social capital*. *Journal of Convention & Event Tourism*, 8(2), 1-18. https://doi.org/10.1300/J452v08n02_01

Brownnett, T. (2018). Social capital and participation: The role of community arts festivals for generating well-being. *Journal of Applied Arts & Health*, 9(1), 71-84. https://doi.org/10.1386/jaah.9.1.71_1

Circus Harmony. (n.d.). *Official website*. <https://circusharmony.org/>

Creswell, J.W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4th ed.) SAGE Publications.

Defourny, J., & Develtere, P. (1999). The social economy: The worldwide making of a third sector. In J. Defourny, P. Develtere & B. Fonteneau (Eds.), *L'économie sociale au Nord et au Sud*. De Boeck

Edinburgh International Festival. (n.d.). *Official website*. <https://www.eif.co.uk/>

Edinburgh International Festival. (2024). *Report and Financial Statements 2024*. Edinburgh International Festival.

European Commission. (2021). *Building an economy that works for people: An action plan for the social economy*. Publications Office of the European Union

Eurostat. (2018). *Culture statistic-2018 edition*. Publications Office of the European Union.

Eurostat. (2023). *Culture statistic-2023 edition*. Publications Office of the European Union.

Gao,X. (2024). Research on the Impact of Cultural Festivals or Urban Regeneration- A case study of Edinburgh as a festival city. *Highlights in Art and Design*, 6(3), 1-5. <https://doi.org/10.54097/8823wf92>

Getz,D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29(3), 403-428. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.017>

International Co-operative Alliance. (1995). *Cooperative identity, values & principles*. <https://ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity>

International Labour Organization. (2022). *Resolution concerning decent work and the social and solidarity economy*. International Labour Conference, 110th Session. <https://www.ilo.org/>

Laville, J.-L. (2010). The solidarity economy: An international movement. *RCCS Annual Review*, 2, 3-41. <https://doi.org/10.4000/rccsar.202>

Lekakis, S., & Dragouni, M. (2020). Can cultural economy be social? Discussing about the rural heritage of Greece, *The Greek Review of Social Research*, 155,99-120. <https://doi.org/10.12681/grsr.24827>

Lévesque, B., Bourque, G. L., & Forgues, E. (2001). *La nouvelle sociologie économique*. Desclée de Brouwer.

Moulaert, F., & Ailenei, O. (2005). Social economy, third sector and solidarity relations: A conceptual synthesis from history to present. *Urban Studies*, 42(11), 2037-2053. <https://doi.org/10.1080/00420980500279794>

Moulaert, F., McCallum, D., Mehmood, A., & Hamdouch, A. (2013). *The international handbook on social innovation: Collective action, social learning and transdisciplinary research*. Edward Elgar

OECD/ICOM. (2019). *Culture and local development: Maximizing the impact*. OECD Publishing.

OECD.(2022). *Culture and the creative economy: A lever for local development*. OECD Publishing

OECD. (2023). *What is the social and solidarity economy? A review of concepts*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/dbc7878d-en>

Pereira, L., Jeronimom C., Sempiterno, M., , da Costa, R. L., Dias, A., & Antonio, n. (2021).Events and festivala contribution for local sustainability. *Sustainability*, 13(3), Aritcle 1520 <https://doi.org/10.3390/su13031520>

Quinn, B. (2010). Arts festivals, urban tourism and cultural policy. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 2(3), 264-279. <https://doi.org/10.1080/19407963.2010.512207>

Quinn, B. (2023). Embodying arts festivals as infrastructural transformation of places. In Book Chapter. Technological University Dublin. <https://doi.org/10.2307/jj.4688122.18>

Richards, G., & Palmer, R. (2010). *Eventful cities: Cultural management and urban revitalization*. Butterworth-Heinemann

RIPESS. (2008). *Charter of RIPESS*. Intercontinental Network for the Promotion of Social Solidarity Economy. <https://www.ripest.org/quest-ce-que-less-2/?lang=en>

UNCTAD. (2024). *Creative economy outlook 2024*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024>

UNESCO. (2014). *Culture for development indicators: Methodology manual*. UNESCO.

UNESCO. (2022). *Re/Shaping policies for creativity: Addressing culture as a global public good*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380474>

World Health Organization.(2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. WHO Regional Office for Europe. <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289054553>

Ελληνική βιβλιογραφία

Αδάμ, Σ. (2022). *Μελέτες για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία*. OpenBook. <https://www.openbook.gr/meletes-gia-tin-koinoniki-kai-allileggya-oikonomia/>

διαΝΕΟσις. (2024). Οι πολιτιστικοί και Δημιουργικοί Τομείς στην Ελλάδα. διαΝΕΟσις. https://www.dianeosis.org/2023/10/oi_politistikoi_kai_dimiourgikoi_tomeis_stin_ellada/

Εκπαιδευτική Πλατφόρμα ΚΑΛΟ. (χ.χ.). *Η έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας [Video lecture]*. Kalomathe.gr. <https://edu.kalomathe.gr/course/view.php?id=2>

Ελλάδα. (2016). Ν.4430/2016: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ Α 205/31.10.2016.

ΙΝΕ ΓΣΕΕ.(2022). *Εργασία και πολιτισμός στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προοπτικές*. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοιχτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Διαθέσιμο στο: <https://hdl.handle.net/11419/5818>

Messolonghi by Locals (χ.χ.). *Official website*. Ανακτήθηκε στις 20 Ιουνίου 2026, από <https://messolonghibylocals.com/>

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2023). *Πολιτισμός και διατηρήσιμο μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα*. Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.(ΙΝΕ ΓΣΕΕ).

Πατρινό Καρναβάλι (χ.χ.).*Official website*. Ανακτήθηκε στις 20 Ιουνίου 2026 από <https://www.carnivalpatras.gr/>

Νικολέττα Κωνσταντίνου, Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Σωματείο ΔΙΑΖΩΜΑ. (χ.χ.). *Official website*. Ανακτήθηκε στις 20 Ιουνίου 2026 από <https://diazoma.gr/>

Υπουργείο Πολιτισμού. (2019). *Απολογισμός 2015-2019*. https://www.culture.gov.gr/DocLib/GY_apologismos_2015_2019.pdf

Υπουργείο Πολιτισμού. (2026). *Πολυθεματικά φεστιβάλ/δράσεις*. Πύλη πολιτιστικών φορέων. <https://portal.culture.gov.gr/epichorigiseis/polythematika-festival-draseis/>

Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. (χ.χ.). *Official website*. Ανακτήθηκε στις 20 Ιουνίου 2026 από <https://filmfestival.gr/el/>

Νικολέττα Κωνσταντίνου, Η τέχνη και τα φεστιβάλ ως μοχλός ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας. Μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.